

~~Ino. 23453~~

Inv. 6837

I. BOTEZ

SISTEMUL DE EDUCAȚIE ENGLEZ

281126

Extras din „Viața Românească”

10178.

IAȘI
TIPOGRAFIA „DACIA” P. & D. ILIESCU
1910

371.3(42)

1942

CONTROL 1953

1961

CONTROL 195

L

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 6837

RC 149/65

B.C.U. Bucuresti

C10178

CAPITOLUL I

Sistemul de educație englez față de sistemele continentale

Caracteristice din viața publică în Anglia

„Viitorul va aparține națiunii celei mai bine educate“.

E firesc ca sistemele de educație publică din diferitele țări să se deosebească între ele; ca fiecare stat să-și aibă sistemul său propriu pentru formarea viitorilor cetățeni. Un sistem de educație nu se poate împrumuta; el trebuie să fie un produs natural, cu caracter național: trebuie să reprezinte caracteristicile poporului în sinul căruia s-a organizat. Cât timp deosebirea între popoare e prinsă de însușiri sufletești specifice, sistemele de educație se vor deosebi dela popor la popor, după cum arta, literatura și instituțiile popoarelor în general se deosebesc.

Educația publică reprezintă și ea o fațetă de clivaj a societății, prin a cărei transparență se reflectează caracteristicile naționale și gradul de civilizație a unui popor.

Numai cînd sistemul de educație publică din o țară este un produs natural, născut adică din nevoile și aspirațiile poporului și organizat pe baza însușirilor naționale, numai atunci el poate contribui, la rîndul lui, a invigora aceste însușiri, altfel rămîne neputincios.

Edmond Dèmolins, în mult cunoscuta lui carte „A quoi tient la supèriorité des Anglo-Saxons“, după ce schițează sumar și necomplet sistemele de educație din Franța, Germania și Anglia, se întrebă care sistem e mai bun; și, condamînd fără rezerve, pe cel francez și german, proclamă supèrioritatea celui englez, pe care-l recomandă cu cea mai mare căldură pentru Franța.

Credem că e prea abstractă întrebarea ce și-o pune Dèmolins: „Care sistem e mai bun?“ Fiecare din aceste țări trebuie să-și

aibă sistemul ei propriu, deosebit; scopul este același: să facă cei mai buni cetățeni.

Concepția, însă, de cel mai bun cetățean, nu o fixează sistemul de educație—care n-are valoare decît ca mijloc de realizare a concepției—ci idealurile etice, politice și naționale ale diferitelor popoare. Sistemele de educație se organizează în vederea atingerii acestor înălțimi. Noțiunea de cel mai bun cetățean în Franța și Germania implică, după cum vom vedea, alte atribute decît aceiași noțiune în Anglia și Statele-Unite. Astfel valoarea relativă a sistemelor de educație nu se poate determina prin comparație între ele, pentru că nu pot fi măsurate cu aceeași unitate de măsură. Nu poate fi vorba decît dacă un sistem de educație e bine organizat pentru atingerea scopului ce-l urmărește; dacă o țară are un sistem de educație bine adaptat la nevoile ei.

Un sistem de educație poate să dea roade în țara în care a fost importat. Pentru popoare cași pentru indivizi, calea progresului se găsește prin eforturi proprii. Popoarele mici, ajunse tîrziu în raza civilizației, au plătit prin mari decepții dobîndirea acestui adevăr banal și în materie de educație publică*).

Comparația între sistemele de educație detașate de împrejurările concrete în care ele s'au organizat și de scopurile la care ele țintesc nu poate lămurii întrebarea pusă de Edmond Dédolins.

Se poate însă discuta, dacă față de noțiunea de *om în înțelesul nobil al deplinătății dezvoltării facultăților*, noțiunea de „bun cetățean“ a rasei anglo-saxone este superioară aceleiași noțiuni a rasei neoromanice ori teutonice.

*

Înainte de a intra în descrierea și caracterizarea diferitelor sisteme de educație, va trebui să ținem seamă că organizarea acestor sisteme e pretutindeni rezultatul unei intensive intervenții de stat. Din cercetarea de aproape a naturii acestei intervenții și din analiza raporturilor statului cu cetățenii în diferitele țări, vom

*) Cele spuse nu înseamnă că din cunoașterea diferitelor sisteme de educație nu se pot căpăta sugestii foarte folositoare; că diferitele sisteme nu se pot completa chiar unele pe altele în privința unor probleme comune de educație. În ultimele două decenii, guvernele diferitelor țări au publicat un enorm material asupra sistemelor de educație din Europa și America; foarte puține sinteze fericite însă au fost făcute asupra acestui material. Dintr-aceste putem cita pe a lui Levasseur.

Nimic însă nu se poate compara cu foloasele pe care le-a adus lumii civilizate „The Bureau of the Commissioner of Education“ din Washington. Acest așezămînt, înființat și întreținut de guvernul federal al Statelor-Unite, publică regulat rapoarte amănunțite asupra sistemelor de educație din toate țările și a ajuns astăzi cel mai bun informator al lumii întregi în materie de educație publică.

putea vedea caracteristicile naționale ale popoarelor și vom înțelege diversitatea sistemelor de educație.

Astfel această descriere va căpata un cadru, care va atrage lumină asupra reliefulor deosebite ale sistemelor de educație și le va da perspectiva necesară pentru a putea fi înțelese în strinsă legătură cu însușirile, moravurile și idealurile naționale ale fiecărui popor.

Anglia e țara clasică a individualismului, a țărilor de formațiune particularistă, pe când Franța și Germania sînt țări de formațiune comunitară*). Anglia formează un contrast isbitor cu Franța și Germania din punctul de vedere al raporturilor dintre stat și individ: în Franța și Germania individul depinde de stat, în Anglia statul depinde de individ.

Edmond D molins explică această fundamentală deosebire prin însușiri de rasă; îndată însă constată că cu timpul se ivesc semne de emancipare a individului de sub tutela statului și la alte popoare, și recomandă sistemul de educație englez pentru grăbirea acestui proces în Franța. Admite dar că tipul de organizare socială comunitară nu e imutabil și că se poate transforma în tip individualist.

Adevărul e că iubirea de libertate individuală și independență față de comunitate apare ca cea mai caracteristică însușire a rasei Anglo-Saxone din timpurile cele mai vechi, și se menține în tot cursul dezvoltării istorice a acestui popor, cu puterea celui mai tenace și mai robust instinct de rasă. Viața socială și istoria întregă a poporului și instituțiilor engleze, nu se poate înțelege nefinind seamă de această *qualit  m tresse* a poporului englez:

„Anglia este țara compromisului. Biserica națională este un compromis, constituția politică este un compromis, sistemul de educație un compromis; în adevăr, cineva ar putea adăuga că caracterul național însuși este un compromis“ **).

Caracterul de compromis al întregii vieți politice și sociale în Anglia, e tocmai consecința firească a instinctului primitiv de independență și libertate individuală al rasei Anglo-Saxone. Nimeni nu cedează asupra acestor puncte, individ ori instituție, în încordarea stabilirii raporturilor mutuale. În asemenea împrejurări, găsirea echilibrului vieții nu-i posibilă decît în compromis. Se crează astfel o atmosferă de tensiune, ce întreține vii forțele individuale ale poporului și delimitează libertatea unuia prin recunoașterea libertății altuia; se naște o reciprocitate de recunoaștere și respectare a drepturilor individuale: fiecare e gelos

*) Societățile de tip particularist se caracterizează prin tendința individului de a se sprijini nu pe comunitate ci pe sine însuși.

Societățile de formațiune comunitară se caracterizează prin tendința individului de a se sprijini nu pe sine însuși, ci pe comunitate, pe grup: familie, putere publică, stat.

**) R. E. Huges: The Making of Citizens, pg. 27.

de libertatea lui, pentru care e veșnic *sur le qui vive* și respectă libertatea altuia pentru care are simpatia destul de largă să o înțeleagă. Astfel viața întreagă apare ca un vast cîmp de împăcare, gata să se transforme în cîmp de luptă.

În aceste condiții de viață socială, nu-i loc pentru supunere pasivă nici pentru apăsare tiranică; raporturile politice iau caracterul contractual de compromis, isvorit din impunerea și concesiile voințelor individuale: „Constituția engleză, spune Taine, e un conglomerat de contracte, adică de drepturi recunoscute. Fiecare, mare ori mic, îl are pe al său, pe care-l apără cu toată puterea. Prin acest sentiment Englezii au cucerit și păstrat libertatea publică“.

Puterea centrală a statului în Anglia, trecînd peste cîteva excepții necaracteristice, se poate spune că n'a putut niciodată să cotopească și să încalce puterea și inițiativa individuală și a autorității locale. Pe teritoriul britanic n-a înflorit niciodată o monarhie absolută ca a lui Filip II ori Ludovic XIV, nici chiar ca a lui Napoleon cel Mare ori Wilhelm II. Încercările Stuartilor n-au izbutit decît să lese amintirea unor accidente în istoria Angliei.

Natura raporturilor dintre stat și cetățean în Anglia are cu totul alt caracter decît pe continent. Statul nu intervine în această țară pentru a se substitui inițiativei individuale, ci ca să întărească această inițiativă și s-o facă astfel efectivă. Vom avea prilej să vedem aceasta în amănunțimi la descrierea organizării școlilor de toate gradele. Statul intervine în Anglia altfel de cum intervine în Franța și Germania. Suveranitatea cetățeanului nu-i știrbită prin această intervenție: el rămîne adevăratul conducător (*ruler*) în această țară clasică de *gubernare prin sine* (self-government) și *ajutor prin sine* (self-help).

Pentru cetățeanul englez nimic nu-i mai presus de libertatea lui individuală: „Englezul nu crede că omul e creat pentru patrie, ci patria pentru om. El e mai puțin preocupat de a fi cetățeanul unei țări mari, cît de a fi un cetățean liber. Drept vorbind el e om înainte de a fi cetățean... Patriotismul constă în a menține energic independența particularului împotriva desvoltării și contra încălcării statului“ *).

„Adevăratul ideal al unui stat cere ca guvernul central să lucreze astfel asupra fiecărui cetățean, încît să desvolte neconținut în el puterea de a se conduce singur (self-direction). În Anglia este o sforțare continuă a statului întreg de a impune voința lui fiecărui cetățean, fiecărui interes local, provocînd astfel întărirea lui proprie. Pe de altă parte, fiecare interes local și fiecare individ caută neconținut să-și impue voința lui față de guvern. Sistemul roman tinde mai curînd să încurajeze încetarea sforțărilor individuale. Mult din desvoltarea posibilă a individu-

*) Edmond Démolins: A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons, pg. 310 și 321.

alității ruginește neîntrebuințată. Nu există alt guvern așa de stimulent al dezvoltării individuale ca guvernul englez“ *)).

Cu totul alt caracter are istoria celor mai multe țări de pe continent. Aici statul, prin absorbirea puterii autorităților locale, prin desvoltarea burocratismului civil și militar, a ajuns să atrofieze independența și inițiativa locală și să capete o existență aproape de sine stătătoare față de poporul, ale cărui interese le reprezintă și le administrează; o ființă cu puteri proprii, sprijinită mai mult pe partizi organizate, pe burocratism și militarism. Această stare de fapt a făcut să se nască concepțiile etice patriotismului de stat, în numele căruia se ridică la înălțimea celei mai superioare virtuți jertfirea personalității pentru rațiuni superioare de stat.

În Anglia acest lucru nu s-a putut întâmpla, mulțumită aceluia instinct primitiv și tenace de individualism al rasei. Puterea centrală a statului n-a putut lua în desvoltarea organismului social acea creștere cotropitoare și să atrofieze astfel organele periferice.

În Anglia, evoluția istorică a statului a fost dela început spre descentralizare. Încă nu se împlinise o sută cincizeci de ani dela constituirea statului, în urma cuceririi normande, cind libertățile cetățenești față de autoritatea centrală au fost recunoscute prin cea dintâi constituție în istoria universală.

Clasa nobiliară în Anglia nu s-a concentrat în jurul coroanei, formind o camarilă umilă față de suveran și apăsătoare față de popor; ea a păstrat până azi caracterul unei clase nobiliare rurale, **) care nu practică absenteismul ci trăește de fapt în mijlocul poporului. Trăind astfel împrăștiată, în loc de spiritul de corp s-a desvoltat în această clasă spiritul de solidaritate cu poporul, ale cărui interese locale le-a condus și le-a apărut față de tendințele cotropitoare ale statului.

Foloasele, pe care clasa nobiliară le-a adus poporului englez, sînt cu mult mai mari decît dificultățile politice pe care în anii din urmă le aduce „Camera Lorzilor“.

Iubirea, de care lorzii engleji se bucură încă în masele mari ale poporului, se explică nu numai prin generozitatea lor personală, dar și prin grandoarea caracterului lor istoric. În nici o clasă nobiliară din lume caracterul personal n-a ajuns la o așa superbă înălțime. Lordolatria nu și are explicația numai în ig-

*) W. T. Harris in Preface to Sharpless's English Education.

**) De altfel Englezul prin firea și aspirațiile lui intime e un rural. În colonii, el, de preferință, se face agricultor nu funcționar al metropolei, lipindu-se astfel de pămîntul pe care-l lucrează. Iubirea cunoscută a Englezului de parcuri imense și *cottages* arată același lucru. Orașul, spune Taine, nu-i în Anglia, ca în Franța, locuința preferată. Londra chiar, nu-i decît un mare loc de întîlnire pentru afaceri. În adevăr *City*, centrul marilor afaceri al Londrei și al lumii întregi e frecventat în timpul zilei de aproape 3.000.000 de oameni, iar în timpul nopții e locuit abia de 30000.

noranța maselor. Misiunea socială de conducători ai poporului nicăiri n-a fost îndeplinită cu o așa de înaltă sinceritate. Fără îndoială că clasa nobiliară engleză a contribuit la dezvoltarea spiritului de self-government al poporului, la democratizarea reală a țării; ea n-a format niciodată o castă socială închisă cu aspirații politice de dominare prin organul central al statului. În schimbul privilegiilor și a mării ei influențe sociale, ea s-a mulțumit din ce în ce mai mult, cu o situație politică onorifică: „Camera Lorzilor“ cedează treptat, treptat, puterea politică în mână „Camerei Comunelor“.

Mulțumită rezistenței vieții politice locale în Anglia, statul aici n-a putut absorbi și centraliza toate forțele naționale ale poporului. De aceea în Anglia nu s-au putut dezvolta cele două ventuze ale statului: biurocratismul și militarismul, care absorb atât de mult din energia națională a popoarelor de pe continent, și care cu toată protestarea întregii lumi civilizate, au ajuns să se identifice cu condițiile de existență ale statelor continentale. Ele sînt expresia directă a amorțirii spiritului de inițiativă și independență față de atotputernicia statului și, ca instituții de stat, trăesc tocmai din aceste știrbiri ale personalității cetățenești. Ele sînt un simptom și o cauză a „degenerescenței morale a poporului“ pe continent, spune Edmond Démonins.

Biurocratismul civil și militar este un rău social—fie chiar un rău necesar pe continent—nu numai pentru că abstrage de la producția națională energiile cele mai viguroase ale poporului, dar mai cu seamă pentru atmosfera educației publice a cetățeanului. Concepția bunului funcționar, civil ori militar, implică ideea de instrumentalizare, de renunțare la inițiativă și la independența personală, însușiri care tocmai caracterizează pe bunul cetățean în Anglia. Concepția bunului funcționar adeseori implică mai mult: negarea drepturilor cetățenești și acceptarea intervenției statului în chestiile personale, de cea mai intimă natură, la constituirea familiei, de pildă. Se poate aduce o mai grea ofensă „Drepturilor omului“?

Biurocratismul civil și militar este un rău social, dar este un rău necesar, fără de care *statele* azi nu pot exista, se poate răspunde.

Încă nu pot exista. Da.

Însă nu poate fi o formă definitivă de organizare socială aceea, în care se cere sacrificarea independenței și integrității individuale. Ținta ideală a societății omenești nu poate fi alta decît realizarea condițiilor prielnice pentru dezvoltarea integrală a personalității omenești. Orice formă de cooperatie socială nu trebuie să fie decît un instrument în serviciul individului, nu o mașină de aservire a lui. Oricît de departe am fi azi de această stare ideală, calea progresului însă n-o putem căuta decît în această direcție. *Omul* este măsura tuturor lucrurilor, chiar și în metafizică,—cu atât mai mult în societate. Civilizația unei țări nu se poate măsura după numărul soldaților și puterea statului, nici

chiar după instituțiile ei, ci numai după *valoarea personală a cetățenilor ei*. Din acest punct de vedere Anglia stă în fruntea statelor mari din lume. Puterea statului în Anglia în raporturile lui cu cetățenii e subordonată cetățeanului. În locul biurocratismului superior al statului, în Anglia, s-au dezvoltat acele caracteristice comitete de delegați aleși de cetățeni din mijlocul lor (governing bodies of managers), care nu lipsesc din capul celor mai multe instituții engleze: *cetățenii singuri, nu funcționarii statului conduc instituțiile lor*. Și care țară din lume are o mai bună administrație decât Anglia?

Nu e oare caracteristică că instituția juraților e de origine engleză?

În locul armatei statului, formată prin recrutare impusă, Anglia are armata cetățenilor înrolați de bună voie. Conscriptia silită n-a putut fi impusă în Anglia, cu toată dorința autorității centrale, sub presiunea sporirii înarmărilor pe continent. În principiu Anglia n-are armată permanentă: în fiecare an „Camera Comunelor” permite ținerea armatei pe un an prin proclamarea așa numitului „The Mutiny Act”, care nu-i dă decât o incuviințare dată de reprezentanții poporului pentru menținerea armatei.

Cine-i deprins cu sistemul și regimul nostru militar va rămânea surprins când i se va întâmpla să cetească unul din afișele, cu condițiile de angajare în armata engleză: salar săptămânal, săli de billiard, de fumat, de muzică, timp de sporturi și jocuri, five o'clock tea... pentru soldați! Gindească-se acum cineva la soarta de *val.taille* a soldatului-ordonanță de pe continent, recrutat în numele sfintei datorii către patrie.

Regimul este identic pentru armata de uscat și de mare.

Sînt aceste armate superioare? Un lucru e sigur: ele sînt compuse din *oameni* cași societatea engleză. Aceste armate au învins pe Napoleon, ele au făcut cele mai întinse cuceriri pe care le-a făcut vreodată un popor pe lume, și-n timpul războiului din Africa de Sud, au dat dovezi de un eroism ce a provocat admirația tuturor celor care la început le numeau cu neîncredere, „armate de mercenari”.

În antichitate micile armate de cetățeni ale Grecilor zdrobesc armatele asiatice fără de număr ale Perșilor; și apogeul înfloririi statului Roman corespunde cu constituirea armatei din cetățeni.

În timpurile moderne Napoleon cîștigă cele mai strălucite victorii cu „les citoyens”.

Am putea pune întrebarea: Pentru ce azi coloniile franceze și germane se reduc la simple biurouri comerciale de exploatare, sprijinite pe biurocratism și armată, pecind cele engleze sînt începuturi de noi teritorii engleze libere?

*

Din suveranitatea cetățeanului englez rezultă și caracterul conservator al societății engleze, caracter inerent, după cum vom

vedea, adevăratelor democrații de self-government. Pentru noi continentalii, deprinși cu contradicția între aceste două noțiuni, afirmația ni se pare paradoxală; pentru Engleji e foarte naturală. Anglia în adevăr e o democrație conservatoare.

Reformele în Anglia nu se dau, ci se impun prin voința cetățenilor. O reformă trebuie să fie desbătută întâi în masele cetățenilor, să facă curent în opinia publică—și în Anglia nu prind curentele demagogice—și apoi să se transforme în lege, prin Parlament. Parlamentul în Anglia e în adevăr un biou de înregistrare... de înregistrare a voinții cetățenilor. El nu pierde contactul cu masa cetățenilor: adeseori „Camera Comunelor“ se dizolvă anume pentru a provoca „referendum“ popular asupra unei reforme; și „Camera Lorzilor“, în ultimul conflict cu „Camera Comunilor“, tot voința suverană a cetățenilor a invocat-o. Nimeni nu îndrăznește să o conteste. Astfel reformele în Anglia pleacă nu numai din nevoile cetățenilor dar și *din voința lor directă*. Cu asemenea sistem reformele se fac mult mai greu. Masele se mișcă încet: obiceiurile, tradițiile, prejudecățile mulțimii sint forțe inhibitorii; îndată ce însă o reformă e consacrată prin lege, ea devine, în Anglia, realitate, prin aplicarea ei imediată: legea e isvorită din voința cetățenilor, ea se aplică de cetățenii care au cerut-o.

În țările cu dominarea tutelei statului asupra cetățeanului, reformele *se dau* poporului; nu e nevoie decît de prestigiul legiuitorului și de suportul unui partid; cetățenii de fapt nu participă la făurirea legilor; ei pot să-și simtă nevoile, partidele politice însă și aparatul statului le impun rețetele pe care le cred nimerite,—unele pot fi chiar foarte bune și acordate din adîncă convingere a conducătorilor. Legile după ce sint sancționate se fac cunoscute poporului și apoi se experimentează, ca să se vadă dacă sint bune, și uneori pot cădea chiar în desuetudine.

Democratismul în astfel de țări ajunge o iluzie, o iluzie mărită încă prin rezezițiunea și aglomerarea legilor cu caracter democratic, datorite de organizarea centrală. Asemenea țări au de obicei diapazonul legislativ mult mai ridicat decît starea moravurilor.

Democratismul legal al republicii franceze nu are realitatea politică pe care o are democratismul englez. De fapt situația cetățeanului față de stat în Franța e cași cea din Germania; deosebirea constă în faptul că în Franța multele revoluții au zdruncinat adînc prestigiul statului față de cetățean, fără ca cetățeanul să se emancipeze de tutela lui; pe cînd în Germania, țara clasică a autocratismului și a castelor sociale, statul are prestigiul militar cîștigat prin un războiu victorios: Germanul se sprijină atît de mult pe stat și crede așa de adînc în eficacitatea intervenției lui, încît și partidul revoluționar german crede că realizarea societății viitoare se va face tot prin intervenția statului.

Simțul subordonării individului la ordinea de stat și al disciplinei militare par congenitale la poporul german.

Istoria Franței ilustrează mai bine decît oricare alta tipul organizării centralizate de stat și răsvrătirea împotriva acestei forme : Franța a mers pe calea supunerii și a revoltei. Convulziile ei periodice au clădit progresul pe morminte. Franța este țara care și-a adorat mai mult și și-a sfarmat mai des idoli : de aici nerespectarea tradițiilor în Franța.

Din acest punct de vedere Anglia formează un contrast isbitor cu vecina ei de peste Canal. Progresul aici s-a făcut fără revoluții violente și fără sfarmarea tradițiilor. Cauza e tot aceea înăscută independența a cetățeanului englez, pentru respectarea căreia el veghiază neconținut.

Cetățeanul francez rabdă cotropirea libertății lui și-apoi se scutură prin răsvrătire, pentru a pleca din nou capul mai tîrziu ; cetățeanul englez previne încălcarea libertății lui și astfel n-are de ce să se revolte.

„In Franța și Germania cetățeanul este o parte din mașina publică. In Anglia și America cetățeanul este privit în primul rînd, ca cineva din corpul care guvernează (governing body)*”.

*

Incă o caracteristică a vieții publice engleze față de cea depe continent e varietatea și lipsa de simetrie estetică și logică aparentă a instituțiilor.

Această lipsă de simetrie însă ocrotește (sau poate e condiția indispensabilă chiar) mult mai bine libertatea individuală a cetățeanului în Anglia, decît centralizarea simetrică a statului depe continent.

Cînd vom studia de aproape organizarea sistemului școlar, vom vedea că acest sistem ar putea fi caracterizat în primul loc prin o totală lipsă de sistem : școli de același grad cu programe deosebite, cu orarii deosebite, cu un număr de clase neegale... Curioasă nedumerire produce, la început, acest lucru unui vizitator, deprins cu organizarea simetrică a școlilor depe continent : organizate toate după un singur plan, isvorite toate din o singură concepție, mișcate toate de un singur motor central—statul !

Levasseur spune că în Franța singurul regulator al tuturor școlilor e ceasornicul ministrului.

Lipsa aceasta aparentă de sistem în organizarea școlilor din Anglia a făcut pe mulți să nu înțeleagă valoarea școlilor engleze.

Școlile în Anglia nu sînt ale statului ci ale cetățenilor ; ei le administrează (governing bodies of managers) ținînd seamă de interesele locale și, vom vedea cum, chiar și de cele individuale : școala e pentru elev nu elevul pentru școală. Statul intervine în

*) The Education of the American Citizen, by President Hadley.

întreținerea școlilor cu subvenții (grants) și cu ajutorul lui în ce privește cunoștințele tehnice de organizare. El poate să refuze sprijinul lui unei școli, dacă cea școală nu acceptă condițiile impuse, școala însă are deplină libertate de a se organiza cum vor cetățenii din localitate, de a introduce orice program și orice orar: statul n-are dreptul să o închidă.

Nicăiri contribuția bănească a statului pentru educația publică nu e atât de bogată ca în Anglia*) și nicăiri amestecul statului în organizarea sistemului de educație publică nu e în principiu așa de redus ca în Anglia. Singurul mijloc prin care statul a putut interveni în organizarea școlilor a fost oferirea subvențiilor. Intervenția aceasta ia forma unui contract: în schimbul subvenției primite, școala primește controlul statului și anumite programe și regulamente oficiale. În privința programelor, administrația centrală totdeauna acceptă propunerile locale de modificare motivate.

Impunerea necondiționată a statului în organizarea școlilor ar însemna atingerea libertății de conștiință a cetățenilor, o libertate fără de care Englezul nu poate trăi.

„Nu putem exista fără dreptul de a ne exprima liber asupra chestiunilor de morală și religie. Pentru marea masă a poporului englez nimic nu se poate compara cu acest drept. *Mai bine mizerie, mai bine închisoare, mai bine dezastru național, decât o mărginire a libertății de conștiință.* Și libertatea de conștiință implică libertatea de a învăța ceea ce tu crezi. Și libertatea de a învăța ceea ce tu crezi implică varietate de școli. Și varietatea de școli înseamnă lipsa unui sistem simetric, ordonat, uniform și etn. În scurt idealul englez al unui sistem național

*) *Veniturile anuale ale școlilor publice de toate gradele:*

Subvențiile (grants) acordate de stat școlilor de toate gradele din Marea Britanie și Irlanda:	400,000,000 lei
Aceasi sumă o varsă și comunele din impositiv speciale puse pe cetățeni (rates):	400,000,000 lei
Veniturile școlilor dela dobânzile înzestrărilor (endowments și trusts) afară de clădiri și locuri întrebuințate:	75,000,000 lei
Din taxele școlare (fees), aproximativ:	25,000,000 lei
	<u>900,000,000 lei</u>

Clădirile școlare absorb alte sume în fiecare an, din cheltueli extraordinare: în 1886, de pildă, suma cheltuită pentru clădiri școlare a fost de 50,323,802 lei.

E interesant de știut că din cele 900,000,000 lei, 15,000,000 lei este venitul celor două universități din Cambridge și Oxford, numai din dobânzi și taxe școlare—dela stat nu primesc nimic. (The Educational Systems of Great Britain and Ireland, Graham Balfour, Appendix D. pg. 292; Memorandum and Tables for the Conference of Local Education Authorities on Education Grants. Dec. 1908. L. C. C. și Reports from those Universities and University colleges in Great Britain which participated in the parliamentary grant for university colleges in the year 1906—7 Board of Education). Toate aceste sume se cheltuiesc numai pentru școli publice. Școală publică în Anglia se numește orice școală, care nu e condusă pentru un folos privat: astfel orice școală cu avere proprie a ei, e școală publică. Școală privată e aceea care aparține cuiva și e condusă pentru a realiza venituri acelei persoane.

de educație este un lucru cu mult mai complex decât idealul curent german ori francez. El nu țintește la uniformitate pe baza unii mijlocii intelectuale ridicate, ci la o sinteză de tipuri deosebite de școli, ajungând, prin libertatea de dezvoltare, la idealurile lor caracteristice de perfecționare. Și nu poți avea școli bune fără libertate pentru școli rele de asemenea. În scurt, noi trebuie să plătim pentru libertate cu prețul tolerării neajunsurilor*).

Această pasiune a cetățeanului englez pentru libertatea de conștiință a oprit impunerea vaccinării obligatorii în Anglia.

Nicăiri cetățeanul englez nu cedează prioritatea lui față de stat, cu atât mai mult în organizarea școlilor. Școala în adevăr e o instituție politică: Biserica s-a servit de ea pentru cultivarea și propagarea idealurilor ei; Statul nu s-a luptat în mod cu totul dezinteresat ca să se substituie el în organizarea școlilor.

„Acum, spune marele pedagog Rein, educația publică este chemată ca aliat al statului sau al bisericii. Statul vrea să întrebuițeze educația publică ca aliat al său pe câmpul de luptă împotriva curentelor care îl amenință și îi surpă puterea; Biserica încearcă să recucerească prin instrucția religioasă ceea ce a pierdut în popor“.

Iată încă un argument pentru ce școala în Anglia trebuie să fie a cetățenilor și nu a statului.

Orice intervenție a statului în Anglia este primită de cetățeni cu multă precauție.

Cît de respectată e libertatea personală a cetățeanului în Anglia se poate simți și din micile detalii ale vieții zilnice—și aceste sînt caracteristice. Mă aflu și eu la picioarele columnei lui Nelson, între cei 150000 de oameni din Trafalgar Square, veniți să protesteze împotriva executării lui Ferrer (în Anglia sînt permise întrunirile sub cerul liber). Unul dintre oratori, acuzînd pe regele Edward că n-a intervenit pentru grațierea unui martir al cugetării, spune că pentru această jignire a mîndriei britanice regele ar merita soarta lui Ferrer. O protestare se ridică; gardiștii intervin.... pentru a garanta libertatea cuvîntului celui care cerea impușcarea regelui. Oratorul era cetățean și avea dreptul să-și spue părerea.—„Mai bine dezastru național decît mărginirea libertății de conștiință!...“

*

Idealul cetățeanului englez e întărirea caracterului și dezvoltarea integrală a individualității lui. Acest ideal a fost păstrat în societatea și școala engleză, atunci cînd pe continent instrucția înlocuise educația; el e urmărit cu persistență și acum cînd pe continent specializarea timpurie știrbește dezvoltarea omului și formarea caracterului.

Respectarea dezvoltării integrității personale este caracteris-

*) R. P. Scott: What is secondary Education? pg. 28.

tica sistemului de educație englez; știrbirea acestei integrități este defectul recunoscut al sistemului de educație german.

Poate nu e nepotrivit să reproduc aici o frază a unui profesor universitar japonez, care în anul acesta a condus o misiune didactică, trimisă de guvernul japonez pentru a studia organizarea școlilor din Londra: „Noi, când voim să facem din copiii noștri savanți, specialiști, îi trimetem în Germania, când voim însă să-i facem *oameni* îi trimetem în Anglia“.

Las cuvântul unui reputat scriitor englez să facă paralela între aceste două mari popoare. Ironia fină și mindria superbă a scriitorului nu falsifică caracterizarea justă a celor două națiuni:

„Germanul este din fire student; el ciupește știința cum pui de găină ciupeșc grăunțile. Puterea lui de înghițire e enormă, și cea de asimilare de asemenea mare. El umblă după știință cum umblă ciniș prin gunoaie după ciolane. Nimic nu scapă fălcilor lui încăpătoare. De fapt lumea nu există decit pentru a procura hrană acestui vorace animal. El e minat să caute hrană intelectuală în toate ungherele universului și se întoarce cu tot felul de bucașe neobișnuite și fărâmițe curioase în gura lui.

Poporul englez n-a fost și probabil nu va fi niciodată un popor de cugetători. Ii place știința, este adevărat, dar mai mult ca amator decit ca profesionist. Sfera lui este lumea acțiunii și puterea lui puterea voinții, a caracterului. Idealul lui e exploratorul, războinicul, ori omul de stat—nu filozoful ori literatorul. Și cu toate aceste, acest popor de acțiune—care ca națiune pune caracterul înaintea intelectului—a dat lumii filozofi și scriitori care n-av egal.—Nu e straniu că Shakespeare, darul suprem al Angliei la moștenirea intelectuală a universului—deși foarte sărac în învățătură—este deliciul acestui popor intelectual german?*)... Noi, trebuie, socot, să ne mulțămim a merge îndărăptul Teutonului în ce privește capacitatea intelectuală, și să avem încredere în însușirile noastre speciale, care niciodată nu ne-au dat de sminteală în luptă“ (**).

Aceste însușiri speciale ale poporului englez, însușiri pe care s-a clădit imperiul britanic și pe care se înalță aspirațiile naționale ale rasei Anglo-Saxone de pretutindeni, isvorăsc din profunda seriozitate a vieții de familie și a tăriei caracterului personal al cetățeanului englez. Morala politică engleză cere aceiași rigurozitate vieții publice, pe care o cere și vieții private; mai mult, nici nu poate admite o viață publică înaltă fără o viață privată virtuoaasă:

„Baza prosperității unei țări, spune un istoric englez, stă în viața domestică curată, în integritatea comercială, în o măsură

*) Shakespeare e foarte cunoscut în Germania, unde a ajuns, se poate spune, împămîntenit. Un călător englez povestește că aflîndu-se în Germania, într-o conversație cu o doamnă, îi spune că el a vizitat locul de naștere al lui Shakespeare în Anglia. Doamna, ridicîndu-și minele exclamă cu surprindere: „Ach, haben sie Shakespeare auch in England!“.

**) R. E. Hugues: The Making of Citizens, pg. 329 și 330.

înalță a valorii morale, în moravuri simple, în curaj, simț de dreptate, în oarecare sănătate și moderațiune în judecată, care isvorăște tot atit de mult din caracter cit și din intelect. Dacă voești să-ți faci o înțeleaptă judecată despre viitorul unui popor, observă bine dacă aceste însușiri sînt în creștere ori în descreștere.

Observă în special ce însușiri se prețuesc mai ales în viața publică. Se dă caracterului o importanță mai mică ori mai mare? Sînt acei, care ocupă situațiile înalte oameni despre care în viața, privată un judecător competent ar putea vorbi cu respect adînc? Sînt ei oameni de convingere sinceră, viață consecventă, integritate indiscutabilă?... Numai observînd acest curent moral vei putea întrevede viitorul unui popor^{*)}.

Iată idealurile naționale ale acestui popor. Vom vedea cum el a știut să-și organizeze sistemul de educație publică pentru a sădi aceste idealuri în inimile tinerilor generații.

*

Înainte însă de a intra în descrierea organizării sistemului școlar englez, vom întirzia încă puțin asupra a două caracteristice foarte distinctive ale societății și școlii engleze:

1) Sporturile cu jocurile și 2) religia.

Sporturile și religia ocupă atit de mult loc în viața societății engleze încit ar fi fost nenatural ca ele să nu aibă un loc de onoare și în școală, de orice grad ar fi ea.

Nimic nu-l poate împiedeca pe englez dela partida lui de cricket, de foot-ball ori de golf. Actualul prim-ministru al Angliei, Asquith, în timpul uneia din cele mai acute crize politice pe care a avut-o această țară, nu-și părăsia partida de golf—ziarele o anunțau regulat. Toate ziarele engleze au zilnic consacrate pagini întregi pentru partidele de cricket, foot-ball, hockey, golf...

Nimic mai curios și mai neînțele pentru un continental decit această importanță exagerată ce se dă sporturilor în Anglia. Ai crede că Englezul are prea mult timp de perdut și de aceea și-l petrece în distracții. Concepția însă despre valoarea și importanța sportului în viață, în Anglia, se deosebește fundamental de concepția noastră, și de aceea în nici o țară din lume sportul nu are o așa de înaltă importanță:

„Vigoarea caracterului englez vine în parte din ereditatea rasei, în parte din practica muncii încordate, și în cea mai mare parte din faptul că cimpurile de joc sînt atit de răspîndite, și sînt locurile celor mai aprige lupte pentru supremație, îndemănare și putere ce se pot vedea în vreo parte a lumii^{**)}.”

Un alt scriitor: „E tot atita educație în a juca o partidă de foot-ball cit în a traduce o carte din Virgil. Cine va spune că exercitarea în mișcări ritmice și grațioase nu merită să stea alături de sintaxa?”.

*) Lecky, The Political Value of History.

**) J. L. Hugues: Dickens as an Educator, pg. 82.

10178

Altul : „Germanii au filozofia jocului, Englezii au o iubire intuitivă a lui ; și iubirea e o forță mai mare decît filozofia. Tinerii Engleji niciodată nu joacă ca să-și lărgească plămîii, să-și activeze circulația singelui, să-și desvolte mușchii, să-și înfrumusețeze expresia, să capete grația corpului, să-și sporiască și să-și rafineze puterile intelectuale ori să devie barbați curagioși și cavaleri. Ei joacă cu entuziasm din iubire pentru joc și toate aceste foloase și încă și altele rezultă din joc“.

Iată ce spune programul analitic oficial al școlilor elementare engleze în privința exercițiilor fizice : „Exercițiile fizice trebuie să aibă îndoit efect : pe deoparte un efect fizic, iar pe de alta un efect *mental și moral*. Exercițiile fizice, dacă sînt bine conduse, au de efect de a desvolta în copii o dispoziție veselă, agerime, hotărîre, concentrare și un perfect *control al minții asupra corpului*... Exercițiile fizice vor pregăti pe elev ori pe elevă să-și îndeplinească datoriile vieții cu *vigoare și succes*... Exercițiile fizice sînt necesare nu numai pentru dezvoltarea corpului dar de asemenea pentru *dezvoltarea minții și caracterului*“*).

Această înaltă valoare educativă, pe care Englezii o dau sporturilor și jocurilor, explică marea importanță ce li se dă în școală și societate. Mulțumită cultului jocului, în școlile din Anglia n-a dominat niciodată acea atmosferă de mănăstire, care atîta timp a înăbușit școlile din Franța, și nu s-a putut produce deprimarea sufletească a surmenajului intelectual.

Un călător oriental, spune Sir John Lubbock, azistînd la o partidă de cricket, fu mirat cînd i se spuse că jucătorii sînt tineri bogați. „Pentruce ei nu plătesc pe alții nevoiași să facă o muncă atît de grea“, întrebă el.

În adevăr, vigoarea extraordinară pe care o dezvoltă Englezii, și în jocuri, impresionează, mai cu seamă pe un oriental, Taine, în „Notes sur l'Angleterre“, adeseori își arată admirația și uimirea pentru acest „animal robust și viguros“. Și doctoriile, exclamă Taine, trebuie să li se dea în doze care se dau cailor pe continent.

*

Religia ocupă un loc încă mai însemnat în viața societății engleze, dar și în credință Englezul are caracteristicile lui distinctive. În nimic nu-i acest popor mai intransigent decît în materie de libertate a conștiinții : — „Mai bine dezastru național decît mîrginirea libertății de conștiință!“.

Englezul e religios dar pune libertatea mai presus de religie. Franța în 1886 a alungat religia din școală pe motivul că „Statul nu are nimic a face cu lumea viitoare“. Argument ca-

*) The Syllabus of Physical Exercises for Public Elementary Schools, 1909. Board of Education.

racteristic pentru o țară în care școlile principal sînt ale statului nu ale cetățenilor.

În Anglia, în 1870, dată epocală în istoria învățămîntului englez, aproape deodată se crează vreo 5000 de școli nouă elementare. Ce religie să se predea în aceste școli? Poate statul să impue una intru cît nu-i o religie creștină universală? Are statul dreptul să impue religia națională a Bisericii Angliei? Răspunsul a fost că statul a impus Biblia—*fără comentariu*—de oarece nu-i nici o formă de religie creștină universală. Argumentul e cu totul caracteristic și fundamental deosebit de cel din Franța: statul respectă libertatea de conștiință a cetățenilor. Miilor de școli vechi, care deja existau (non-provided schools) și care fuseseră întemeiate de societăți religioase li se respectă libertatea religioasă, chiar după ce statul intervine cu subvenții (grants), anuale pentru susținerea lor. Și dacă azi e un curent să li se impue și lor Biblia—*fără comentariu*—e tocmai în numele libertății conștiinței.

Ceea ce captivează pe englez în religie nu e dogmatismul și sectarismul, ci acel sentiment profund omenesc al nemecniciei și atîrnării noastre.

Prin acest sentiment omul poate eși din cercul aspru al luptei vieții și să-și induioșeze sufletul în fața eternității: poate deveni mai bun, mai blind, mai înțelegător și mai ertător.

Biblia pentru englez nu-i decît mijlocul, prin care omul se poate înălța la această stare sufletească, de aceea în școlile engleze, ea e impusă, fără comentariu.

Impresia copleșitoare ce ți-o lasă predicile marilor oratori ai anvonului din St. Paul's Church și Westminster Abbey, te face să înțelegi religiozitatea englezească, așa de curioasă pentru noi.

Pentru fiecare Duminecă, bisericile își anunță de mai înainte, prin ziare, numele predicatorilor și subiectele predicilor ce se vor ținea dimineața, amiaza și seara. Între aceste subiecte poți găsi și titluri ca: evoluția, ereditatea, libertatea voinții... Sînt predicatori celebri pe care anume vin să-i asculte oameni din colonii îndepărtate de pe alte continente.

Noi înțelegem cu totul altăceva prin religie, de aceea nu pricepem religiozitatea engleză și nu putem pătrunde marea putere educativă a spiritului religiei.

Nu dogma e esența religiei creștine pentru Englez, ci sufletul omenesc însuși. Doctrina poate să fie contestată, discutată: fiecare are dreptul să o înțeleagă cum vrea, să o critice cum vrea, să se grupeze deosebit în biserică, aparte.

În zilele de sărbătoare, în fiecare colț de stradă întilnești grupuri de credincioși cu un predicator și o mică orgă în mijlocul lor: e o nouă biserică independentă sub cerul liber.

Religia creștină nu constă în dogmele și doctrinele din cărțile sfinte, ci în un sentiment etern, veșnic acelaș.

Iată ce spune unul din marii reprezentanți ai școlii engleze: „În sistemele noastre de educație nu trebuie să nesocotim că iu-

birea și sinceritatea, temperanța, bucuria și întristarea, iubirea de Dumnezeu, răbdarea în durere, sint lucruri care se învață; că prin perfecționarea intelectului nostru nu trebuie să lăsăm caracterul nostru național să sufere“.

Un altul: „Religia nu se poate preda ca o lecție de istorie ori gramatică. Repetiția catehismului ori cetirea evangheliei nu este religie. Religia este ceva mai subtil, mai intim, mai pătrunzător. Ea vorbește te minții și sufletului. Ea se găsește în permanență în școală. Ea se reflectează din paginile cărții de citire. Ea se hrănește prin rugăciunile zilnice, cu care munca zilei se începe și se sfârșește“.

În Anglia lumea se duce la biserică, pentru reculegere și înălțare sufletească, nu pentru dogma creștină.

Școlile au capele: la Oxford și Cambridge fiecare colegiu are biserica lui proprie; multe din ele sint adevărate catedrale, cu renume în istoria arhitecturii universale.

Iată un fragment din o predică ascultată la Harrow: „Răsplata de a servi omenirea este totdeauna Crucea. Lumea sfarmă inima celor mai mari binefăcători ai ei, și apoi, după o zi, le ridică monumente pe morminte. Dacă voii să înălțați epoca în care trăiți, trebuie să trăiți deasupra ei, și a trăi deasupra ei înseamnă a nu fi înțeles, și poate persecutat. Dar vă spun că singurul mijloc de îndreptare, fie într-un stat ca Anglia noastră ori într'o școală, stă în devotarea aceloră, fie ei numai doi ori trei indivizi, care îndrăznesc a încerca să îndrepte viața tovarășilor lor, și mai mult încă a lor proprie prin căutarea luminii legeri eterne a lui Dumnezeu“.

Ce lecție de morală poate contribui mai mult la formarea sentimentelor sociale și întărirea caracterului!

*

Mai presus de toate, sistemul de educație englez țintește să întărească caracterul și să desvolte complect individualitatea. Sistemul englez menține echilibrul între fizic și intelect; el ține seamă că omul e ireductibil și că educația fizică și intelectuală se completează reciproc, sint numai două capitole din educația omului. Pînă și în bibliotecile publice, în Anglia, găsești alături: sala de lectură, sala de gimnastică și scrimă și basenul de inotat; iar cîmpiile de joc nu lipsesc nici dela universități.

Intronarea educației în locul instrucției, în școlile depe continent, s-a făcut prin influența sistemului englez de educație. „Instrucția trebuie să înceteze în școli ca să înceapă educația“, a exclamat cam drastic un mare profesor englez; iar definiția dată de Emerson e încă și mai caracteristică pentru sistemul de educație englez: „Educația este ceia ce rămîne, cînd tot ce-a fost învățat la școală se uită. (Education is what remains when all that was learned at school is forgotten)“.

Principiul educației engleze e activitatea prin sine (self-ac-

tivity): numai activitatea proprie lasă urme. Sistemul seminarial al universităților germane, bazat pe acest principiu, e de origină englez: mult mai de mult îl au Cambridge și Oxford. Din acest punct de vedere, un profesor suedez, care a vizitat școlile din Germania și Anglia, a caracterizat astfel școlile din aceste două țări: „In Germania se lucrează foarte mult pentru elevi, in Anglia foarte mult lucrează elevii“.

In Germania, in adevăr profesorul a ajuns la pasiunea și adorația metodei: aplicarea metodei a devenit primul scop; iar sala de clasă un laborator de experiență metodologică.

E adevărat că nicio țară din lume n-a reușit să perfecționeze atât de mult tehnica metodologică în școală și să aibă profesori atât de bine pregătiți pentru minuirea tehnicii ca Germania; dar e tot atât de adevărat că personalitatea didactică a profesorului german e mult mai puțin reliefată decât a colegului său din Anglia și chiar mai puțin decât a colegului său din Franța, de prins și el să se miște numai după circulările ministeriale, in adevăr, cele mai clare din lume, observă ironic un scriitor englez.

Fără îndoială că tehnica pedagogică în școală e un lucru de căpetenie în organizarea unui sistem de educație publică, dar cine poate contesta că personalitatea profesorului e de importanță fundamentală?

In Anglia școala nu e decât locul unde începe educația omului, care trebuie să se continue în societate prin self-education: școala nu e detașată de societate ca pe continent.

Este un lucru cunoscut că nici un popor pe lume nu are această putere de self-education ca poporul englez.

Gentleman-ul englez (well educated man) se găsește în toate clasele sociale... și în clasa muncitorilor.

Este această însușire isvorită din individualismul rasei ori formată de primul impuls al școlii? Edmond Démolins se miră că în Anglia omul ridicat de jos, prin el însuși, ajunge să nu se deosebească de clasa aristocratică prin nobleța manierelor, pecind îmbogățitul francez totdeauna păstrează vulgaritatea parvenitului.

Școala în Anglia nu țintește să dea oameni complect formați, ci oameni care să fie în stare să se formeze singuri. Școala prepară pentru viață nu numai pentru o parte a vieții; ea nu caută să îngrămădească o mare cantitate de învățătură ci să desvolte o mare putere de a învăța; nu să dea oameni săturați de știință ci oameni însetați de ea și entusiaști pentru lupta vieții.

In fiecare școală din Franța stă atrnat la locul de onoare un exemplar din *Drepturile omului*.

In școlile din Germania adeseori cetești pe table de marmură înscrise numele foștilor elevi, care au picat pe cimpul de luptă în războiul cu Franța.

In școlile din Anglia pe placarde bătute de perete citești inscripția: „Idealul nostru e caracterul“ („Our ideal is character“),

cu lămuririle numerotate : 1. un înalt simț al datoriei, 2. o simpatie largă, 3. o judecată sănătoasă, 4. iubire de muncă, 5. originalitate cât mai mare, 6. credință în continua lege a progresului, 7. stăpînire de sine *), 8. hotărîre în urmărirea scopului, 9. credință în bunătatea altora, 10. un caracter tare.

Fiecare *memento* din aceste trei evoacă nobile și caracteristice sugestii; cel englez însă e mai precis, mai individualist și mai... pozitiv.

*

Fiecare sistem de educație publică din aceste trei țări caută să pregătească tinerele generații pentru viață, în conformitate cu tradițiile, aspirațiile și însușirile popoarelor respective; față însă de *drepturile individualității*, fie-care din aceste sisteme ocupă locuri deosebite :

Sistemul francez nu reușește să formeze echilibrul sufletesc al tinărului. Școlile de toate gradele în Franța, spune Max Leclerc, înloc să producă cetățeni pregătiți pentru viața liberă, oameni în stare să se conducă singuri, caractere hotărîte și tari, produc revoltați și ființi fără voință. Sistemul școlar francez, deși condamnat de experiență și atacat de autorități ca Laprade, Sacy Montégut, Taine, Maneuvrier, Leclerc, Lavissee a păstrat până azi caracterul anacronic față de celelalte instituții naționale. Și azi se poate spune despre școlile franceze ceia ce spunea Maneuvrier în 1888, că Franța își prepară pe viitorii ei cetățeni în închisori și că este o contradicție absolută între sistemul politic și cel pedagogic în țara *Drepturilor omului*.

„Educația pentru libertate încă n-am început-o“, spune Lavissee, vorbind de sistemul de educație francez. Tinărul care părăsește liceul francez, spune Maneuvrier, suferă de infirmități morale eșite din aceiași boală... atrofia voinții : o dorință bolnăvicioasă de viață de plăceri, ca a unui scapat din închisoare; descurajare și revoltă împotriva autorității constituite; și neputință de a trăi fără sprijinul acestei autorități. Toți sînt azi de acord că școala franceză nu produce sănătatea morală eșită din echilibrul sufletesc.

Sistemul german de educație ia mai mult în seamă interesele statului decît drepturile personalității. Edmond Démolins e însă nedrept cînd se sprijină pe celebrul discurs al împăratului Wilhelm din 1890, pentru a critica sistemul de educație german, deși protestările împotriva spiritului sistemului de educație german, ridicate de autorități de prima mînă, sînt foarte legitime.

*) Foarte mare importanță se dă acestei însușiri (self-control) în societatea engleză. Ea formează criteriul de stabilire a valorii personale. Dupăcum stăpînirea de cătră om a forțelor oarbe ale naturii dă măsura civilizației omenirii în o epocă dată, tot astfel puterea de stăpînire a omului asupra impulsurilor lui proprii dă măsura civilizației personale în cazurile individuale.

Sistemul german circumscrie prea mult orizontul vieții individuale, până aproape de sfera unei profesii; prea puțin ține seamă de individualitate pentru a realiza nivelarea de trupă. Prea multă atmosferă de regiment și de castă domină în școala germană. Noi admirăm foarte mult ordinea și disciplina din școlile germane; sacrificiile *individualității* însă, făcute pentru a obține această uniformizare, provoacă multe și întemeiate protestări în Germania.

Sistemul de educație englez e mult mai greu de a fi caracterizat decât cel francez și german; el nu e produsul intervenției de stat, izvorit sistematic din o concepție centrală. În el se oglindește individualismul Anglō-Saxon ca în toate instituțiile engleze. „El nu țintește la uniformitate pe baza unui mijlocii intelectuale ridicate, ci la o sinteză de tipuri deosebite de școli, ajungând, prin libertatea de dezvoltare, la idealurile lor caracteristice de perfecționare“. În Anglia școala e pentru elev; pe continent elevul e pentru școală. În Franța și Germania, „fabricarea cetățenilor“ e o industrie-monopol de stat; în Anglia școala e de fapt a cetățenilor nu a statului.

Sistemul de educație francez și german produce membri clasificați ai statului; cel englez produce cetățeni independenți ai lumii.

Tinărul german duce cu el din școală respectul pentru autoritatea constituită și simțul datoriei față de locul pe care îl ocupă în organizarea complexă a statului: el trăește ca un clasificat conștiincios.

Tinărul francez duce cu el amintirea regimului de închisoare, cu toate că în școală i s'a infiltrat „*Drepturile omului*“, de care apoi se răzbună prin lipsa de respect cătră autoritatea constituită și prin spiritul de revoltă.

Tinărul englez părăsește școala cu mai puține cunoștinți decât cel francez și mai puțin disciplinat decât cel german, dar în schimb are o nemăsurată energie fizică, o mult mai mare elasticitate intelectuală,*) o putere de a urmări cu tenacitate studii grele și un interes și sete pentru a învăța și a se perfecționa care surprind pe observator.

Tocirea personalității e defectul comun al sistemelor de educație francez și german; dezvoltarea personalității e caracteristica de căpetenie a sistemului englez.

Tinărul englez intră în viață ca om complet, ca cetățean neatârnat cu îndrăzneala, entuziasmul și vigoarea de a duce lupta pe seama lui proprie, oriunde și în orice împrejurări. El intră în viață mai puțin specializat decât tinărul german, dar cu o mult mai mare elasticitate de adaptare la împrejurările găsite.

*) Vezi Prefața de Emile Boutmy dela volumul *l'Education en Angleterre* de Max Leclerc.

E un lucru cunoscut că francezul și germanul devin *rațați* cînd sint siliți de împrejurări să-și părăsească cariera pentru care au fost pregătiți; pecînd în Anglia nu arareori se întîmplă ca unul și acelaș om să illustreze chiar mai multe cariere în viața lui. Sistemul de educație englez contribuie și el în mare parte la formarea acestei caracteristice naționale a poporului englez.

În alte articole vom avea prilej să schițăm amănunțit organizarea regimului școlar în Anglia și să insistăm asupra modului cum se lucrează în școlile poporului englez.

I. Botez

CAPITOLUL II

Intervenția Statului în organizarea educației publice pe Continent și în Anglia *)

Una din cele mai de căpitenie caracteristice ale veacului trecut e desigur importanța ce au căpătat pretutindeni problemele de educație. În toate țările din Occident, strădănuinți mari s'au pus pentru organizarea educației publice, și azi, budgetul instrucției în diferitele state a ajuns să nu fie întrecut decît de cel al armatei.

A te cultiva se consideră acum nu numai o datorie cătră tine însuși, ci o datorie publică: statul impune, sub constringerea amenințării, învățămîntul elementar fiecărui cetățean. La rîndul său, statul se consideră dator, față de cetățeni, de a procura acest învățămînt gratuit pentru toți copiii în vîrstă de școală.

Intervenția statului în organizarea școlilor are o vechime mai mare în Germania, unde regele Frederick Wilhelm, în urma dezastrului dela Jena, proclamă necesitatea răspîndirii culturii în masele populare: „Germania trebuie să cîștige prin puterea intelectuală ceia ce a pierdut în puterea materială. Pentru acest scop, dorința mea este ca tot ce-i posibil să se facă, pentru a răspîndi și perfecționa educația poporului“. Iată o înfringere militară fericită!

Franța recunoaște mai tirziu necesitatea introducerii învățămîntului obligator; iar în Anglia, pînă la 1870 nu i s'a recu-

*) Noțiunea *educație* are un înțeles mai cuprinzător în Anglia decît pe continent. Pe continent școala, pînă nu de mult, și-a mărginit domeniul exclusiv la instrucția propriu zisă—predarea cunoștințelor: de aici numele de *Minister de Instrucție* dat autorității școlare centrale. În Anglia școala a dat întotdeauna precădere educației propriu zise—formării caracterului—subordonînd și contopind instrucția în sfera educației: de aici numele de *Board of Education*, dat autorității școlare superioare. Astfel pecînd, de obicei, pe continent instrucția și educația sînt noțiuni clar deosebite, în Anglia, în general, aceste două noțiuni se contopesc în noțiunea *education*, care nu privește numai dezvoltarea exclusivă a unei părți din om, ci formarea completă a omului—*the making of man*.

noscute statului dreptul de a interveni în organizarea educației publice.

Fiecare din aceste trei țări avea însă, înainte de intervenția statului în organizarea învățămîntului, vechi tradiții de cultură. În lipsa unei autorități centrale, inițiativa particulară, diferitele societăți și corporații, și mai cu seamă Biserica au fost factorii care au căutat, din timpuri vechi, să lupte împotriva întinerului.

Cele dintăi școli au răsărit pe lângă mănăstiri. Unii dintre suverani și marii bogătași au întemeiat școli și au lăsat legate pentru întreținerea lor. Reforma și Renașterea au fost pentru școli epoci de înflorire. Universitățile—cele mai vechi de prin veacul al XII-a—exercită de asemenea o mare influență culturală în Apus.

În lipsa aceasta de orientare a inițiativelor rezlețite, nu se pot încheia sisteme de educație bine definite și în măsură de a satisface nevoile culturale ale deosebitelor popoare. Biserica catolică ajunge, încetul cu încetul, să monopolizeze organizarea școlilor, și, din cauza caracterului ei internațional, să împedecă dezvoltarea caracteristicilor naționale ale educației publice în diferitele țări.

Pentru Biserică, școala ajunge cel mai puternic instrument de stăpînire a conștiințelor, de dominare politică și de propagare a idealurilor ei; dar, în curînd, interesele și idealurile Bisericii nu mai corespund cu interesele și idealurile de emancipare ale societății laice. Biserica nu se îngrijește de cultura maselor: ele trebuiau să creadă, nu să se lumineze. Școala nu trebuia să pregătească pentru viața actuală, să însușească interes pentru nevoile societății din jurul ei: de aceea clasele bogate găseau în școlile Bisericii o atmosferă monastică, un program și un regim școlar, care strămutau interesele tinerilor cu 2000 de ani în urmă, și li deslupau de interesul vieții societății în sinul căreia trăiau. Din această cauză Biserica menține cultura din școlile ei la un clasicism exclusiv și îndepărtează din interiorul ei orice preocupare de educație fizică—„tot ce perde corpul ciștigă sufletul“.

Cînd în fața puterii Bisericii se ridică puterea statului laic, lupta pentru stăpînirea școlii nu se dă în mod dezinteresat, nici de o parte nici de alta: statul vooște să smulgă din mîca Bisericii, o armă de dominare politică, un mijloc pentru propagarea idealurilor lui, a cărui valoare Biserica o cunoștea din o lungă experiență istorică și pe care ea, din instinct de conservare, nu vooște să-l cedeze.

Procesul acesta între Biserică și Stat încă nu e terminat. În Germania, Statul împarte cu Biserica controlul în școală; în Franța, Statul a alungat Biserica din școală, dar Biserica nu pare rezignată; în Anglia, unde Biserica n'a exercitat niciodată o dominare politică și unde credința în libertatea individuală a fost întotdeauna mai puternică decît credința în Biserică, școlile Bisericii și cele laice (nonprovided și provided schools) stau încă

față în față: un compromis le asigură colaborarea pașnică la răspîndirea culturii în popor.

*

E interesant de observat atitudinea statului în intervenția lui pentru organizarea educației publice în diferitele țări pe continent și în Anglia.

Statul, prin rolul său politic și social, e un instrument de dominare politică al unei clase asupra celorlalte, și în același timp, și un regulator al intereselor tuturor claselor sociale. El funcționează mai energic într-o direcție sau alta, după gradul de atîrnare sau de independență a claselor de jos față de clasele stăpînitore și după puterea ce el o are, ca instituție centrală administrativă, pînă la un punct, de sine stătătoare.

În felul cum intervine statul în organizarea educației publice în diferitele țări, se oglindesc, în mod firesc, interesele claselor sociale, după raporturile lor de putere și după relațiunile de atîrnare ale cetățenilor față de puterea administrativă superioară.

Nu toate statele intervin cu aceeași generozitate pentru răspîndirea culturii în diferitele păături sociale: statul democrat al Americii de Nord oferă învățămînt de toate gradele gratuit și egal tuturor copiilor, din toate păturile sociale, pecind statul conservator și absolutist al Germaniei a organizat învățămîntul privilegiat de clasă, de castă chiar.

Fără îndoială școala de stat pe continent e o instituție politică—„o fabrică de cetățeni ai statului“.

Însă interesele actuale ale Statului ca și interesele Bisericii nu corespund întotdeauna cu interesele permanente ale poporului; de multe ori aceste interese sînt chiar antagonice: „Acum zice Rein, educația este chemată ca aliat al Statului și al Bisericii—înțelegem educația din școlile publice. Statul voește să conducă educația școlară ca aliat al său pe cîmpul de luptă împotriva curentelor destrugătoare, care amenință să-i surpe puterea; Biserica încearcă să recucerească prin mijlocul instrucției religioase ceea ce a pierdut în popor“.

Instituțiile de stat nu apără întotdeauna deopotrivă interesele tuturor cetățenilor: de aceea la Romani s'a înființat tribunalul, la Greci adunările și tribunalele poporului, la Engleji Parlamentul și juriul—toate instituții care-și trag autoritatea direct din masa poporului, nu dela autoritatea centrală a statului.

Natural că răspîndirea învățămîntului elementar în toate straturile sociale corespunde unui interes general. Sporirea mijlocie a cunoștințelor omenești e o cauză directă de creștere a bogăției naționale în orice țară. Capitalul național al unei țări nu stă în ceea ce de obicei se numesc bogății naturale, ci în capacitatea productivă a cetățenilor ei. E evident însă că această capacitate productivă, în ultimul detaliu, e o chestie de lărgire a cercului conștiinței. Din depozitul imens de cunoștinți

moștenite al omenirii, fiecare e silit de lupta vieții să-și însușească macar o parte—să-și înlindă cîmpul conștiinții. Progresul istoric al omenirii nu e de fapt decît acelaș lucru: prin orice descoperire științifică omul, pe deoparte cucerește un colț din domeniul lumii externe—îi micșorează teritoriul necunoscut; iar pe de alta își lărgeste domeniul lumii interne—al conștiinții.

Cine poate fi împotriva sporirii bogăției naționale! Părerile se pot împărți numai asupra întrebării cui se cuvin aceste bogății. Sporirea capacității productive a indivizilor din o țară nu contrazice interesele nimănui, ci tocmai dimpotrivă: de aceea impunerea unui anumit grad de cultură tuturor e o datorie națională. Dar cînd lărgirea prea mare a orizontului poate să trezească mintea celor mulți, atunci apar drepturile superioare ale statului, principiile imutabile ale moralei, tradițiile istorice... drepturile sfînte ale trecutului. Atunci statele dau alarma primejdiei proletariatului intelectual, a „proletariatului bacalauriaților“ cum numea Bismark, cu dispreț, această clasă de fermenți ai nemulțumirilor sociale, pionieri ai lumii de mine.

*

Pe continent, intervenția statului în organizarea învățămîntului secundar și superior, a fost provocată în primul rînd de nevoile de organizare ale statelor moderne. Această organizare în Franța și Germania s-a dezvoltat neconținut în direcțiunea unei numeroase birocrații civile și militare. Toată această birocrație statul o formează în școlile lui și o formează după concepțiile isvorite din interesele lui de dominare. Școala ajunge un loc de pregătire pentru o carieră birocrațică; ea nu-și propune să *fabrice* cetățeni care „să fie cineva în corpul celor care guvernează“, ci „indivizi care trebuie să ocupe un loc în mașina statului“. Altit de lățiș se exprimă acest scop încit, în unele categorii de școli, tînărul trebuie să se angajeze ca funcționar al statului înainte de a fi primit în școală.

Regimul din astfel de instituții de cultură nu tinde a desvolta însușirile de independență a individului față de stat, ci pe acele de supunere și ascultare, însușiri care recomandă frumos pe bunul funcționar—civil ori militar. Școala nu trebuie să se ocupe cu formarea și întărirea caracterului tînărului, de oarece viitorul cetățean își va procura existența, fără luptă, lipit la vrea din încheeturile vastului aparat al statului.

Întărirea fizică a viitorului funcționar nici ea nu-i necesară; un biurocrat n'are nevoie de o constituție athletică.

Iată de ce, pînă nu de mult, scopul acestor școli se mărginea exclusiv la instrucție—predarea de cunoștinți. Și numai din acest punct de vedere ele sînt superioare școlilor din timpul atotputerniciei Bisericeii. În ele tînărul se pregătește în vederea serviciului statului, dupăcum în școlile Bisericeii se pregătea pentru a fi servitorul lui Dumnezeu.

Tipul unor astfel de școli este liceul — marele internat — din Franța, creat de Napoleon. În astfel de școli, în care singura preocupare e de a îngrămădi cât mai multe și variate cunoștinți în capetele elevilor, multe generații și-au oșilit și istovit tinereța. Din cauza lor s'a zis că Franța își pregătește viitorii cetățeni în închisori. În ele s'a dezvoltat așa numitul regim de *chauffage*, „care consistă în a da, în cel mai scurt timp posibil, o cunoștință superficială, dar deocamdată suficientă, a materiilor pentru examen“. Nici igienă, nici educație, ci numai instrucție în vederea... unei cariere birocratice.

Acest regim școlar a produs surmenajul intelectual și oameni istoviți fără vreme, sleiți de putere fizică și intelectuală, fără voință, fără vigoare morală și fără încredere în ei — declasați primejdioși și pentru dinșii și pentru societate.

Impotriva acestui regim nedispărut încă în Franța, s-au ridicat protestări unanime; despre el Edmond Dédolins spune: „Regimul nostru școlar actual formează în special funcționari; e puțin susceptibil de a da un alt product. E mai cu seamă rău întocmit pentru a forma omul“.

Cu drept cuvînt se spune că în Franța este o contradicție între regimul ei politic și cel pedagogic.

Principiul „mens sana in corpore sano“ era de mult cunoscut de pedagogi, dar nici o descoperire nu revoluționează lumea pînă nu e impusă de un interes.

Nevoia statului în Germania și Franța de a avea tot mai mulți soldați a atras atenția tuturor asupra faptului că școala secundară istovește bărbăția, că numai instrucția nu poate face buni soldați, ba dimpotrivă chiar, că școala secundară, pe baza instrucției exclusive, slăbește rezistența militară a unui stat. Împăratul Wilhelm în importantul și curiosul său discurs din 1890 spune clar: „Am nevoie de soldați; am nevoie de o generație puternică și în stare să apere țara... Ar trebui să aplicăm școlilor superioare organizația caselor noastre de educație militară, a școlilor noastre de cadeți... S'a constatat că miopii au sporit... În *gymnasium* din Frankfurt sînt 4% miopi în clasa începătoare și 64% în *Prima*... Din 1.600 tineri înrolați în armată la Mûnich numai 2% din cei care au absolvit școlile elementare (*Volksschulen*) sînt miopi, pe cînd graduații din *Realschulen* dau 58%, iar cei din *Gymnasien* 65%“.

„În școlile secundare din Dûsseldorf $\frac{1}{4}$ din numărul elevilor e sub mijlocia normală, ca dezvoltare fizică; pînă la 60% din ei sufăr de nervozitate, și 20% sînt victime ale insomniei“ 1).

Organizarea școlii secundare se denunță dar în mod oficial ca nesatisfăcătoare față de trebuințele statului. Pedagogii condamnaseră de mult acest regim de instrucție exclusivă și de neglijare completă a educației fizice ca incompatibil cu dezvoltarea normală a omului, dar statul nu intervine pînă ce nu se con-

1). Reports of The Commisioner of Education, 1899—1900 pag. 833.

vinge de necesitatea intervenției din punctul lui de vedere. „Viitorul va aparține unui popor de animale sănătoase nu de cugețatori istoviți“. Trebuie soldați nu filologi „care de la 1870 s-au așezat în școală ca *beati possidentes*“.

Dar dacă statul intervine pentru a împedea ruina vigoarei fizice a tinerilor în școala secundară, spre a-i putea scoate animale sănătoase pentru armata statului, deocamdată nu are nici un interes să asculte glasul pedagogilor, care cer școlii și formarea și întărirea caracterului—a spiritului de libertate, neatîrnare și încredere în sine. Insușirile morale cerute unui bun soldat nu se deosebesc de ale unui bun funcționar civil, i se cere numai mai multă rezistență fizică... supunere și ascultare oarbă.

Marele Virchow, în conferința dela Berlin, se plinge de lipsa de adevărată educație morală în școlile secundare din Germania: „Regret că nu pot aduce mărturia mea că am progresat în formarea caracterului în școlile noastre.... Nu pot spune că am impresia că am făcut mari progrese în deprinderea oamenilor cu întărirea caracterului. Din potrivă, mă tem că sintem pe povirniș. Numărul caracterelor devine tot mai mic“.

În Franța aceleași protestări justificate de nemulțumire se ridică împotriva școlilor secundare și superioare; și aici se constată neputința acestor școli de a întări caracterul, de a dezvolta personalitatea tinerilor: de a pregăti pentru o viață independentă.

Cît timp statul pregătea în școlile secundare și superioare viitori biurocrați ai lui, a căror întrebuintare în mașina statului oprea formarea proletariatului intelectual, problema întăririi caracterului și a formării personalității pentru o viață neatîrnată nu interesa statul și școala n-o urmărea, cu toate că era pusă de educatori. A ajuns însă un timp cînd școlile încep să producă mai mulți pregătiți decît trebuie pentru serviciile statului. Această mulțime neconținut în creștere, neformată pentru a duce o viață independentă, lipsită de sprijinul statului, formează așa numitul proletariat intelectual care „surpă puterea statului“. E o stare de răsvrătire a copiilor împotriva părintelui lor! Cel dintîi gest al statului a fost să restrîngă învățămîntul secundar, să îngreueze programele, să transforme fiecare ramură de învățămînt într'un fel de *cul-de-sac*, din care elevul să nu poată eși ca să treacă mai departe în învățămînt; să ceară titluri superioare pentru funcțiile publice... însfirșit să descurajeze pe cei care aspiră la o carieră biurocrațică.

Interesul actual al statului poate să dicteze stavilirea învățămîntului secundar și superior; dar se poate închipui că sporierea culturii cetățenilor dintr'o țară e un rău în sine pentru popor? Dacă întărirea statului cere acest sacrificiu e o dovadă că starea nu-i normală și că nu poate fi decît trecătoare.

Cît de caracteristice sînt cuvintele împăratului Wilhelm în faimosul său discurs: „Cea mai mare parte dintre candidații la foame (titrații învățămîntului superior), mai cu seamă d-nii ziaristi, sînt liceani ratați; iată o primejdie pentru noi. Acest ex-

ces, care acum e deja prea mare, face patria noastră să se asemece cu un cîmp săturat de apă, care nu mai poate suferi să fie udată. Iată pentruce nu voi autoriza deschiderea de noi licee (Gymnasien)... a căror necesitate nu mi se va dovedi cu temeinicie. Avem deja destule... Dacă școala ar fi făcut ceia ce sîntem în drept să așteptăm dela ea, ea ar fi trebuit înainte de toate să angajeze duelul cu Democrația¹⁾

E desigur nedreaptă atitudinea statului față de proletariatul intelectual; e chiar o nerecunoaștere puțin cavalerască a paternității. Nu numai că acești desmoșteniți sînt produse ale statului, dar sînt produse în perspectiva unor speranțe și a unui tarif de valori sociale creat de stat.

Indrumarea educației din școlile secundare și superioare isvorăște din concepția teoriei intereselor superioare de stat, nu din principiile simple dar sănătoase ale educației tradiționale. Înainte de a se ivi nevoile de organizare ale statelor moderne și de crearea birocrației, profesiunile productive independente nu erau clasificate jos în scara valorilor sociale; ele nu descalficau pe cei care le îmbrățișau. În curînd însă statul impune societății un alt mod de a vedea, un alt mod de a aprecia valorile sociale: birocrațismul parasitar al statului e privit ca un fel de nobleță de robă, mai sus clasificat decît profesiunile productive independente. *Rangul* și *epoletul* încep să fie căutate, iar industria, comerțul, agricultura părăsite. *Rangul* și *epoletul* sînt mai căutate pentrucă sînt mai considerate în societate, pentrucă atrag și dota matrimonială; pentru *epolet* e chiar reglementată: 80.000 de mărci pentru un locotenent german.

„Din pricina unei proaste prejudecăți, aceste ocupațiuni (comerțul și industria) se consideră în Franța, de toți acei care se pretind că aparțin clasei superioare, ca o derogare. Cei care se dedau la ele nu vād în ele decît un mijloc de a face iute avere, de a se retrage cit mai iute posibil, și de a face pe copiii lor să îmbrățișeze carierele care sînt azi mai cu seamă rivnite de clasele superioare, adică carierele administrative. A face parte din administrația civilă ori militară este visul tuturor Francezilor, aproape fără excepție. Acesta e mijlocul de a fi bine privit, de a face o căsătorie bogată și de a străbate în lumea aleasă²⁾.”

În Germania e același lucru: slujba la stat înobilează; în special militarul se bucură de cea mai înaltă considerație în societate. Dacă un tinăr nu poate ajunge ofițer, idealul lui e să-și poată scrie macar pe carta de vizită „ofițer în rezervă“.

1). Școlilor de băeți, Kaiserul le cere soldați: școlilor de fete, le recomandă idealul celor patru k: Kinder, Kleider, Kirche, Küche (copii, haine, biserică, bucătărie); iar artiștilor în discursul său din 1901, cu prilejul înăgurării Aleei Victoriei le spune: „Am voit să arăt lumii că cel mai bun mijloc de a rezolvi o problemă artistică nu stă în apelarea la comisiuni, nici în oferirea a tot felul de premii și publicări de concursuri, ci în vechiul sistem al epocii clasice și al veacului de mijloc: contactul direct al artistului cu persoana care dă *porunca*“.

2). Edmond Démolins: A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons, pg. 145.

Atit de mult impune uniforma militară, încit funcționarii dela căile ferate au cerut voe împăratului să poarte coif și sabie pentru a impune mai mult publicului.

Iată dar cum statul modern în Franța și Germania nu numai că a creat proletari intelectuali, oameni nepregătiți pentru a duce lupta vieții pe seama lor proprie, dar a influențat și modul de judecată a societății asupra valorii sociale a cetățenilor.

Inmulțirea proletariatului intelectual, pe de o parte, iar pe de alta, nevoia dezvoltării profesiunilor independente, și mai cu seamă neizbinda în colonii, față de Engleji, a Franței și Germaniei impun tot mai mult o schimbare în sistemul de educație publică în aceste două țări. Această schimbare trebuie să se îndrumeze în direcția formării de oameni complecți, caractere tari, indivizi cu inițiativă, tenacitate, încredere în sine — oameni pregătiți de a se sprijini în viață numai pe puterile lor proprii, nu pe intervenția statului. Tăria caracterului individual pare a fi secretul succesului Angliei în colonii.

Cu toate aceste nici organizația educației publice din Franța, nici cea din Germania n-a cedat îndeajuns în această direcție. Școlile din Franța continuă să producă revoltați, sleiți de putere, lipsiți de voință, aspiranți la funcțiile statului;¹⁾ iar cele din Germania sufăr încă prea mult de spiritul disciplinei militare. Succesul pe care Germania l-a avut în cucerirea unor piețe comerciale nu se datorește, cit s'ar crede, sistemului ei de educație: „Creșterea comerțului german nu e cu totul urmarea eficacității superioare a școlii. Dupăcum Bréal a arătat, ea se datorește mai presus de toate nevoii de a găsi scurgeri nouă pentru o piață supra-încărcată. Familiile numeroase au trimes pe German în lume ca emigrant, și el duce cu sine legăturile care îl țin lipit de patria sa²⁾).

Educația publică încă nu s-a schimbat destul în aceste țări. Glasurile autorizate ale scriitorilor nu au renunțat de a cere statului schimbarea sistemului de educație actual; de a învinovăți sistemul de educație publică de neajunsurile întimpinate în lupta vieții; de a cere chiar mamelor să și educe altfel copiii.

Idealul educației preconizat de acești scriitori este educația din Anglia. Caracteristica sistemului englez de educație e tocmai formarea omului cu inițiativă, cu tenacitate, curaj și încredere în sine, cu ambiția de a trăi liber și neatirnat de stat — cu toate însușirile bărbătești și superbe ale ființii omenești.

1) Franța a ajuns, după cuvintele unui scriitor francez, o mare agen-tură de amployați. A căpăta o funcție pentru fiul său — unic în cele mai multe cazuri — este o ambiție a oricărui părinte, în Franța. Ivindu-se patru locuri vacante la prefectura departamentului Seinei, locurile au fost cerute de 4.398 suplicanți; pentru un post de intendent s-au prezentat 1.338 postulanți; pen-tru 40 locuri de funcționari inferiori la Prefectura de Poliție s-au înscris 2.300 aspiranți.

2). A. Fouillée: Les Etudes classiques, pg. 157.

Scriitori entuziaști, de valoarea lui Taine, Montégut, Boutmy, Leclerc, Démolins... au vizitat Anglia, au scris volume asupra civilizației engleze și s'au făcut campionii ideii introducerii sistemului de educație englez în țara lor. Azi școlile engleze dau educație la mii de elevi și studenți străini, printre care Francezii sînt în număr impunător. La renumita școală din Harrow am întilnit mulți elevi franceji din clasa bogată.

Germania cu toată mindria ei pedagogică, are mult de învățat dela Engleji în privința artei de a forma oameni.

Multe din statele, care se interesează de perfecționarea educației publice, trimet misiuni speciale pentru a studia organizarea instituțiilor de cultură din Anglia. Acum un an am întilnit un grup de profesori germani și austriaci, veniți anume pentru o anchetă pedagogică în Londra—erau destul de numeroși pentru a putea lua singuri pe seama lor un vapor pînă la Windsor. Anul acesta, pentru același scop, a vizitat Londra o misiune oficială de cincizeci profesori ruși și o misiune japoneză condusă de un profesor universitar. Guvernul francez și Școala Științelor Politice din Paris au trimes, de mai multe ori în Anglia pe seama lor, însărcinați speciali pentru a face anchete asupra vieții și instituțiilor de educație din Anglia.

Germanii apreciază atît de mult influența educațiunii engleze, încît un tînăr își consideră educația neterminată, dacă nu poate sta în Anglia măcar un an pentru complectarea cunoștințelor lui; chiar absolvenții vestitei politehnice din Charlottenburg sînt sfătuiți de înșiși profesorii lor să-și completeze educația în Anglia.

*

În Anglia statul intervine mult mai tîrziu decît în Franța și Germania în organizarea educației publice, și, intervenția lui e cu totul de altă natură decît pe continent. El nu intervine din inițiativa lui ci din datoria de a răspunde la apelul cetățenilor.

El nu are decît un rol secundar—ajută inițiativa cetățenilor și autoritățile locale, în marea operă de reorganizare a educației publice. Școlile nu sînt ale statului, iar intervenția lui e considerată ca o stare de provizorat. În Anglia, niciodată intervenția statului nu poate trece peste voința cetățenilor, cu atît mai mult în materie de educație, o chestie care privește libertatea de conștiință... „pentru marea masă a poporului englez mai bine dezastru național decît mîrginirea libertății de conștiință“.

Max Leclerc, care se afla în Anglia, tocmai în epoca cea mai energică a intervenționismului de stat în reorganizarea învățămîntului, trimis anume de Școala Științelor Politice din Paris, pentru a studia educația engleză, se miră de tactica și procedarea statului în intervenția lui: „Statul așteaptă mai întîi ca particu-

larii, societatea să agite o idee, să ceară realizarea ei, să-l constrângă chiar pe el însuși să intervie; atunci el se mărginește a spune autorităților locale, nu că ele sint *obligate*, ci că sint *libere* să lucreze în direcția nouă; el se va mărgini în a inspecta și a sfătui, în a ajuta și a încuraja, dacă e nevoie. Și totuși aceeași societate va stimula autoritățile locale, le va forța chiar mâna și va obține astfel ca reforma să nu rămie literă moartă¹⁾.

Și cu toată această blajină intervenție, nicăiri în lume nu s'a făcut un așa de mare progres numai în două decenii.

Iată ce spune Isaac Sharpless, rector al universității din Haverford, Pensilvania, care vine în Anglia pentru a studia educația engleză, douăzeci de ani după 1870, memorabila dată a legii lui Gladstone și Forster, prin care se inaugurează în învățămînt epoca intervenției de stat: „Marele compromis din 1870 revizuit în 1876, 1880, 1891 nu este sfîrșitul întregii chestii; alte schimbări, care probabil vor tînde spre simplitate și secularizare vor veni; dar el este interesant că arată o curioasă adapfare la deprinderile vieții și gîndirii naționale și la instituțiile deja existente, a unui nou sistem introdus în viața politică a țării. *Aceasta este o problemă pe care oamenii de stat engleji trebuie să o rezolve mult mai des decît cei din alte țări.* În cazul de față problema a fost cu succes rezolvită de Gladstone și Forster, lucru dovedit prin faptul că sub noul regim Anglia a fost în stare să cîștige aproape complect terenul pe care-l perduse, în comparație cu alte țări, și să facă un progres pe care niciun popor vreoială nu l-a putut întrece în douăzeci de ani¹⁾.)

Ceia ce observă scriitorul american, în privința modului cum oamenii de stat engleji procedează la introducerea unei reforme în mijlocul instituțiilor și obiceiurilor tradiționale, e una din caracteristicile psihologiei poporului englez. Inteligența Englezului e practică: el își orientează viața nu după teorii ci după experiența dovedită a faptelor. O reformă nu se impune deodată prin logica ei, ci prin rezultatul experimentării ei practice în viață. O stare *legală* veche nu e înlocuită brusc prin introducerea unei stări *legale* nouă. Pînă ce noua ordine de lucruri se irapune, ambele curente stau față în față, convețuind sub toleranța reciprocă a unui compromis, silindu-se fiecare a-și dovedi superioritatea în viața practică. Statul nu poate impune deodată instituții noi ori desrădăcina instituții vechi din sinul societății; el nu poate interveni ca judecător și ca executor în chestiunile pe care numai viața concretă a societății le poate rezolvi. Suveranitatea nu e a lui, ci a cetățenilor.

O stare veche de lucruri dispare, una nouă se impune numai în cursul timpului, printr-un proces de moarte și de creștere naturală. De aici aparența pectit de conservatoare pe atît de înaintată pe calea ideilor nouă a Angliei. Cu drept se spune despre Anglia că e o țară conservatoare, dupăcum cu drept se

1). Isaac Sharpless; English Education, pg. 14.

afirmă că principiile socialiste străbat în Anglia și prin mijlocul guvernelor conservatoare.

Multe din caracteristicile vieții publice a poporului englez isvorăsc din natura deosebită a raporturilor dintre stat și cetățean. Acest raport este de subordonare a statului față de cetățean, adică tocmai dimpotrivă de cum este în general pe continent. Nu numai în Germania, unde întreaga viață publică a cetățeanului e orientată de autoritatea statului prin acele magice și inevitabile comande de *verboden* și *gesperrt*, dar chiar și în țara Marii Revoluții, cetățeanul trăiește sub tutela statului.

Iată o paralelă, făcută din acest punct de vedere, între Franța și Anglia, de un membru al Institutului Franței și Director al Școlii Științelor Politice din Paris, un om căruia desigur nu-i lipsește nici seriozitatea nici mândria națională :

„În Franța, libertatea e născută de eri ; ea e o doctrină ; nu-i deloc mai mult decît o doctrină. Ea are toată strălucirea noutății și, pe deasupra, acea sonoritate vibrantă, acea putere de expansiune, care e proprie formulilor abstracte. Dar ea n'a avut timpul necesar de a cîștiga și de a-și asocia forțele ascunse și secrete ale naturii noastre. Francezii sînt deprinși de veacuri a se refugia dela un despotism prea apropiat, prea aspru și prea arbitrar, cătră un despotism mai îndepărtat, mai ușor de suferit, mai reglementat. Ei n'au scăpat de suveranul feudal decît pentru a cădea sub jugul regalității. În fond despotismul a rămas ; nu s'a schimbat decît forma, gradul și aparențele.

„În acest progres dela rău la mai puțin rău, sentimentul libertății nu s'a putut alipi de însuși principiul libertății ; de asemenea instinctele noastre nu sînt înarmate împotriva arbitrarului. Numai rațiunea și pasiunile, pe care arbitrarul le provoacă, se revoltă zgomotos împotriva servituții, și această revoltă nu datează decît din veacul al XVIII. Fondul omului, spontaneitatea lui, cea ce s'ar putea numi sufletul său inconștient și involuntar, e mai curînd înclinat a dori, a chema tutela statului.

„În Anglia, statul are înaintea lui indivizii, care, din timpuri imemorabile, din tată în fiu, au fost deprinși să cugete, să repete că persoana lor, punga lor și casa lor sînt inviolabile, că cîmpirea statului e primejdia cea mai mare ; pe el trebuie ei să-l supravegheze de aproape, împotriva lui trebuiesc ei să se înarmeze. Persoana, punga, casa sînt pentru fiecare cetățean englez cele trei fortărețe. El nu permite să te apropii de ele fără autorizarea lui proprie sau a concetățenilor lui. Astfel s'a brăzdat în caracterul englez o trăsătură, care s'a adîncit tot mai mult din generație în generație.

„Rezistența instinctivă pe care Englezul o opune apăsării din afară nu cunoaște inegalitățile, intermitențele, împotrivirile reflectate și deliberate. Oroarea de servitute e înrădăcinată în temperamentul englez. Setea de independență a Englezului sbucnește la cea dintăiu ocazie, ca descărcarea unei pasiuni înăscute.

Toate forțele eredității luptă în el și pentru el împotriva despotismului statului^{*)}.

*

Progresul imens al educației publice în Anglia, numai după douăzeci de ani dela începutul regimului intervenționismului de stat, care provocase admirația lui Isaac Sharpless, se datorește faptului că inițiativa particulară a cetățenilor nu se dezinteresase de educația publică pînă atunci. Anglia are o veche tradiție culturală. Cea dintăiu școală e fondată la 680, de arhiepiscopul de Cantorbery; în curînd, pe lingă fiecare mănăstire și catedrală răsare cite-o școală. Carol cel Mare, în Anglia caută profesori pentru Academia Palatină. Universitățile dela Oxford și Cambridge datează de prin veacul al XII-a. Vestitele *Public Schools*: Winchester, Eton, Harrow, Rugby, Westminster, Shrewsbury, Charterhouse... s'au înființat între veacul al XIV și al XVI. Ele corespund în grad cu liceul francez și cu gimnaziul german; dar din punctul de vedere al educației propriu zise, al formării și întăririi caracterului, le sînt cu mult superioare.

Așa numitele *Grammar Schools*, în care se predă un învățămînt superior învățămîntului elementar, de tip foarte variat (unele nu se deosebesc într-un nimic de *Public Schools*) au o vechime foarte mare. Raportul comisiunii de anchetă a lordului Taunton din 1865, raport publicat în 21 de volume, găsește 3000¹⁾ de aceste școli cu averi proprii. Cele mai multe din ele datează înainte de 1800. Foarte multe au fost făcute pe timpul Reformei; numai pe timpul Elizabetei s'au făcut 138. Reforma și Renașterea au fost timpuri de înflorire a școlilor în Anglia. Avîntul de cultură pornea dela curte, unde autorii greci se citeau în original de damele de onoare ale reginei; regina Elizabetha de două ori a vizitat universitatea dela Oxford și a examinat pe studenții la grecește.

Școlile se înființau de entuziaști ai culturii și de suflete generoase și li se lăsau înzestrări (*endowments, trusts...*) pentru a le asigura existența. Cele mai multe înzestrări constau în pămînturi, care azi și-au ridicat foarte mult valoarea. Un exemplu: o școală (*grammar school*) înființată de regele Edward VI, în 1552, în Birmingham, avea dela pămîntul ei un venit anual de 525 lei; azi aceeași bucată de pămînt produce venitul anual de 1,250,000 lei.

Cînd statul intervine în organizarea școlilor la 1870, găsește

*) Emile Boutmy: *Essai d'une Psychologie Politique du Peuple Anglais* au XIX-e siècle, pg. 295, 296, 297.

1). Toate aceste școli sînt publice. În Anglia, școală publică nu înseamnă școală a Statului, ci școală cu avere proprie, care funcționează pentru cetățeni, nu pentru a aduce un venit cuiva. Școli private sînt acele care aparțin cuiva și sînt conduse pentru cîștig personal: astfel de școli sînt celebrele academii pentru fiii de gentlemeni, de care își bate joc Dickens.

14.000 școli elementare întreținute de diferite societăți religioase prin subscripții voluntare (*voluntary schools*). Cele mai mari din aceste societăți religioase culturale erau: „*The National Society*” și „*The British and Foreign Schools Society*”. Ajutor bănesc acestor societăți li s-a dat de către Ministerul de Finanțe, întâia dată, la 1832, și de atunci începe să li se dea câte 500.000 lei anual.

În 1839 această sumă e ridicată la 750.000 lei și tot în acel an se detașează din serviciul Ministerului un birou (*the Education Department*) pentru supravegherea administrației acestei sumi.

Acest *Education Department* crește mereu, pînă cînd în 1899 ajunge independent sub numele de *The Board of Education* (Minister de Instrucție). Subvenția dată de stat a crescut neconținut dela suma de 500.000 lei anual în 1832, pînă la suma de 400.000.000 lei astăzi, adăugîndu-se încă pe atîta dela autoritățile locale, din impozitele speciale plătite de cetățeni (*rates*).

*

Cînd statul intervine, găsește deci un sistem de educație întemeiat; el nu avea datorია decît să umple lacunele, să ajute, să îndrepte, să înmulțească cit mai mult școlile, și pe cele găsite să le îmbunătățească (*to make them efficient*). *Statul nu introduce principiile unui sistem nou de educație; toate eforturile lui se fac în direcția principiilor educației tradiționale: educația izvorită din nevoile, experiența și colaborarea familiei, a școlii și societății—fără intervenția statului.* Educația din școală în Anglia nu se contrazice cu educația din familie și societate; școala e un loc de continuare a educației din familie și mijlocitoare a educației din societate. Iată de ce în Anglia școala nu e detașată de societate ca pe continent; de ce cetățenii o sprijină și familia o ajută. Un punct caracteristic al organizării școlare în Anglia e și strînsa legătură ce există între universități și școlile elementare și secundare: universitățile intervin prin reprezentanții lor ca să slătuiască, să ajute și se încurajeze activitatea acestor școli. Solidaritate între școală, familie și societate; solidaritate între universități și școli de grad inferior. Același atmosferă de libertate domnește în familia, școala și societatea engleză, același comun ideal: *întărirea caracterului și viața neatîrnată.*

Pe continent, am văzut cum intervenția statului a introdus noi principii de educație; cum demnitatea biurocratică a cucerit locul întîi în societate; și cum statul, din interesul lui și de data acesta, caută să schimbe direcția educației publice și să stabilească vechiul tarif al valorilor sociale, răsturnat tot prin intervenția lui.

În Anglia, unde biurocratismul statului nu s'a putut desvolta,

starea e alta. Vechea tradiție a educației individualiste s'a continuat fără întrerupere. Funcționarul n-a luat locul de cinste în societate : profesiunile productive inobilează pe om, nu uniforma statului. Educația pentru o viață liberă, sprijinită pe tăria caracterului personal, a dezvoltat în om o mândrie personală, un dispreț pentru slujbele statului și pentru zestrea soției, care uimesc pe un continental.

Boutmy spune că în Anglia nu e obiceiul să se dea fetelor zestre ; barbatul desprețuește zestrea din mândrie personală : „Englezul e o rasă virilă pînă la brutalitate“.

„Dela 20 de ani tinărul englez nu mai cere nici un sprijin familiei lui, ia soție fără zestre, disprețuește slujbele administrative pentru profesiuni independente, care cer mai multă inițiativă privată decît protecțiunea statului“^{*)}.

„Fiii unui lord englez, care nu-și creiază un domeniu rural în largul lumii, se așează în Anglia ca industriali ori comercianți. Ei nu cred, și în jurul lor nu se crede că ei se scoară. Prodigioasa dezvoltare a industriei și comerțului în Anglia nu are altă cauză. În Anglia numărul funcționarilor e redus la minimum“¹⁾.

„Tinărul ia în căsătorie o fată fără zestre ; la începutul vieții, el nu stă la îndoială de a-și îndoii și întrei sarcina. Industrialul introduce un procedeu nou cu o îndrăzneală care ne înspăimîntă. Emigrantul se îmbarcă cu un mic capital, pe care munca lui stăruitoare îl va face să producă o sută la unu“²⁾.

Întărirea individualității omenești pentru a putea duce singură și cu biruință lupta vieții în orice împrejurări : iată tăria poporului englez. Anglia a învins în colonii nu cu armate, ci prin caracterul independent și bărbătesc al cetățenilor ei. Prin tăria caracterului individual Englezul reușește să învingă și să desnaționalizeze orice popor : se știe că nici o naționalitate nu rezistă față de Engleji în colonii. În Statele-Unite, Germanii sînt în număr de 15.000.000, și cu toate acestea sînt amenințați să-și peardă naționalitatea.

Individualitatea aceasta de oțel e produsul unei colaborări de veacuri a familiei, școlii și societății. Poporul englez întotdeauna a pus caracterul personal mai presus de inteligență și instrucție. Ceia ce afirmă pe om e voința lui ; mai cu samă această parte a sufletului omenesc trebuie dezvoltată și întărită din frageda copilărie. Iată de ce Regulamentul oficial al școlilor publice elementare spune : „Scopul școlii publice elementare este *de a forma și întări caracterul* și de a dezvolta inteligența copiilor încredințați ei, ajutînd atît pe băieți cît și pe fete să se formeze prin ei înșiși pentru munca vieții“³⁾.

*) Edmond Démolins : op. citat, pg. 370.

1) Edmond Démolins : op. citat, pg. 147.

2) Emile Emile Boutmy : op. citat, pg. 172.

3) Board of Education : Code of Regulations for Public Elementary Schools in England.

Întrebarea în ce constă superioritatea poporului englez și-a pus-o mai întâi popoarele care au venit în atingere cu el.

Școala Științelor Politice din Paris a trimis pe Max Leclerc să studieze organizarea școlilor din Anglia în care „se instruesc și se formează clasele superioare și mijlocii, unde politica își recrutează parlamentarii și diplomații, administrația funcționarii, armata și marina ofițerii, industria directorii tehnici, comerțul agenții, filozofia cugetătorii profunzi, literatura, istoria, știința atitea talente originale. Ce mijloace de pregătire au fost puse la îndemână acestei elite, care se întilnește pe toate punctele globului, întotdeauna în număr îndestulător, adaptată la toate împrejurările, muncind fără preget la gloria națională“.

Formarea caracterului englez nu se datorește numai școlii; școala singură fără colaborarea familiei și-a societății nu ar reuși să-și îndeplinească scopul. Un profesor dela Oxford, cunoscut pentru humorul lui, a spus odată că de aceia Englezii sînt oameni superiori pentru că au mame engleze.

Profesorul spunea un mare adevăr.

Iată cum descrie Max Leclerc educația copiilor în familia franceză și în cea engleză: „Copiii sînt sufletul familiei franceze, noi trăim cu ei, pentru ei, în ei. Totul e subordonat copilului: liniștea părinților, ordinea casei, munca tatălui, chiar și cochetăria mamei. El este punctul spre care convergează toate ideile, toate grijile, toate speranțele. El trăește cu părinții săi, și e admis la masă îndată ce poate să se ție pe scaun; grațiile, capriciile și surisurile lui sînt impuse, cu bucurie, invitațiilor, dacă nu sînt cu desăvîrșire streini. El face bucuria tatălui, care se joacă cu dinsul cînd se întoarce acasă, și gloria mamei, care îl gătește, îl frizează și îl împopoțonează. Astfel copilul își gicește de timpuriu atotputernicia lui și abuzează de ea. El e totodată jucăria și tiranul părinților. Părinții veghează ca nimic să nu fie lasat la întimplare, pe seama naturii și, cînd copilul ajunge la vîrsta în stare de a deosebi binele de rău, copilul e supravegheat pentru a se preveni cele mai mici greșeli ale lui, după cum s-au prevenit cei dintîi pași rău făcuți cînd el învăța să umble. În asemenea împrejurări e de mirat dacă copilul, astfel pregătit pentru viață, nu ajunge cu totul egoist, nerresponsabil și mișel.

„Copiii, de obicei numeroși în familiile engleze, vin unul după altul și formează un mic batalion, care se impune să fie disciplinat de timpuriu. Copilul își petrece cei dintîi ani în *nursery* (odăe anume pentru copii); acesta e domeniul lui; el nu domnește aici ca stăpîn absolut, dar trăește ca cetățean liber, sub ochiul veghetor al mamei ori al guvernantei (*nurse*). «În *nursery*, cele trei elemente importante sînt mama, *nurse* și aerul. Cu cit mobilele vor fi mai simple, chiar grosolane, cu atît mai bine; nicăiri dantele și cordeluțe; paturi virtuose, hrană simplă, parchet și părăși cit se poate de curați». Un *nursery* de obicei e în etajul întîi al casei, constă din o cameră mare, bine

luminată și aerată, foarte curat întreținută, unde copiii dorm, mîncă și se joacă, fără grijă de a sîrma obiecte prețioase, de a tulbura ocupația lui *papa* ori de a enerva pe *maman* suferindă. Toaleta copilului se face înaintea căzii cu apă, unde fiecare copil își ea zilnic baea de apă rece, care întărește corpul și oțelește mușchii. Hainele sînt largi, moi, simple; ele nu sînt făcute pentru paradă, ci pentru a apăra de frig, de vînt și de ploaie, lăsînd în același timp mișcările corpului libere. Copilul poate să se joace fără frică de a boți o frumoasă cordeluță ori a slișia o dantelă scumpă. Copiii minîncă împreună singuri, fără părinți; oarele mesei sînt fixe și regimul frugal. În toate zilele, pe orice vreme, copiii sînt scoși pentru mai multe oare în aer liber, în marele parcuri, care nu lipsesc nici dintr-un oraș în Anglia, sau chiar afară din oraș, în cîmp liber, și sînt lăsați în libertate completă. Ei învață cu acest prilej, de timpuriu, pe seama lor, ce înseamnă a fi sîngaci ori neprevăzător¹⁾.

Herbert Spencer spune: „În *nursery*, cași în lume, singura disciplină sănătoasă e experiența urmărilor bune ori rele, plăcute ori dureroase, care decurg în mod natural din actele noastre“.

Iată după ce principii mamele engleze își educă copiii. Cu asemenea sistem ei nu-și ofilesc copilăria prin acea maturitate timpurie, care pune speranțe, înșelate apoi, în sufletul părinților franceji, dar sînt pregătiți cu pătrundere pentru a ajunge mai tirziu *oameni*. Ei sînt tratați ca copii, dar sînt tratați în mod serios. Seriozitatea vieții începe să fie înțeleasă de copil din *nursery*. De mic se întărește și corpul și caracterul copilului. El trebuie să se deprîndă cu activitatea proprie, ajutor prin sine, încrederea în sine, stăpînirea de sine (*self-activity, self-help, self-reliance, self-control*), cele patru puncte cardinale ale educației individuale engleze.

*

Din sinul familiei copilul trece în școala elementară, unde întîlnește o societate mai numeroasă de copii streini, și unde educația lui se continuă după aceleași principii. Școala engleză, de toate gradele, nu-i un atelier de muncă intelectuală, ci are mai curînd aspectul unei comunități, în care toate părțile sufletului se pun în mișcare și în care pătrund aspirațiile și idealurile vieții din societate.

Sistemul de educație din școlile engleze s-a format încetul cu încetul în așa numitele *Public Schools*. Aceste școli au dat direcția educației publice în Anglia; atmosfera lor a pătruns înăuntrul școlilor de toate gradele.

Ele sînt internate (*boarding schools*) de un tip cu totul original. Organizarea lor e pe baza așa numitului *house-system* ori *sistem tutorial*, cum îl numesc Francezii.

1). Max Leclere : L'Education en Angleterre, pg. 29, 30, 31.

Elevii—în ce privește viața în afară de clas—sînt repartizați în grupe de cîte 30—40 și dați sub conducerea și îngrijirea unui profesor (*house-master*). El locuiește cu elevii împreună, ca un tată de familie, în o casă mare (*house*), cu tot confortul necesar unei familii numeroase. Casele sînt așezate la oarecare distanță unele de altele, despărțite între ele prin mari grădini, parcuri și cîmpuri pentru joc. Eton, de exemplu, are 1.000 de elevi și pentru fiecare grupă de 40 de elevi are cîte o casă deosebită. Tot așa Harrow, Rugby... Clădirea cu sălile de clas și laboratoare e comună pentru toți elevii. Programul și activitatea de clas nu se deosebesc de acele obișnuite într'un liceu francez ori german. Sînt secții clasice, moderne și reale. În ce privește însă educațiunea propriu zisă, deosebirile sînt mari. În acest tip de internat mic, Englezii au isbutit să introducă o adevărată atmosferă de familie. Directorul de internat e considerat ca șeful familiei—*in loco parentis*. Copiii iau masa împreună cu directorul și cu toată familia lui; în toate serile petrec la un loc cu el și cu familia lui în salon (*drawing-room*): fac muzică, dizecții... petrec în familie. Diminețile și de patru ori după prînz pe săptămîină, elevii sînt ocupați cu studiul, iar de două ori după prînz au mari partide de jocuri (*organized games*) pe întinsele cîmpii (*play-grounds*), unde joacă amestecați cu profesorii. Intotdeauna *house-master*-ul trebuie să fie și profesor. Principiul e că *cel care dă instrucție să dea și educație*. Aceste școli fiind în afară de oraș, toți profesorii locuiesc în școală și sînt foarte bine plătiți. Directorul școlii (*head-master*) dela Eton are 115.000 lei anual, cel dela Harrow 100.000 lei. El e suveran. Nici un inspector al statului nu se poate amesteca în școala lui: de oarece aceste școli, neprimind subvenții (grants) dela stat, directorul e ministrul de instrucție al școlii. Costul total pentru un elev e de 5000 lei pe an la Eton și de 3.500 lei la Harrow. Viața e foarte sănătoasă și foarte simplă. Educația din aceste școli are reputația de a opri clasele bogate dela viciul luxului ¹⁾.

Factorii direcți de educație în ele sînt *house-master*-ul, jocurile și religia ²⁾.

1). Numărul total al internilor din cele 9 *public schools* se ridică la 6.000. Locurile sînt foarte cătate deși costul e scump. Elevul trebuie înscris cu ani înainte pentru a putea fi primit. Regulamentul școlii din Winchester cere cel puțin patru ani. De obicei nobilii și bogătașii își înscriu băieții în unul din aceste internate, dela naștere. Se primesc și bursieri.

2). Aceste școli au încă un procedeu pentru întărirea caracterului: *the flogging-system*. Procedeu constă în acela că între elevii din ultima clasă—*Prefects*—și cei din clasele inferioare se stabilesc, cu intenție, raporturi dela stăpîn la servitor. În trecut s-au comis multe abuzuri—se întîmplau brutalități. Sistemul se transforma în *flogging-system* (batae cu biciul a celor mici de către *Prefects*). Principiul acestui sistem e lărgirea simpatiei viitorilor stăpîni pentru cei mici și umili: de aceia elevii, pînă în ultima clasă, sînt puși în situația de a experimenta, prin ei înșiși, psihologia celor care trebuie să asculte și să se supue.

Bataea e permisă în școlile engleze; în școlile germane e permisă și reglementată: legea instrucției din Hessen enumeră toate părțile corpului copilului care nu pot fi lovite, lăsînd o singură parte descoperită. În practică, bataea nu e

Fără îndoială că educația făcută direct prin influența continuă—dela persoană la persoană—a *house-master*-ului asupra copilului, sfatul lui, exemplul lui sint mijloace puternice de formare a caracterului.

Jocurile (*organized-games*), care înainte se practicau pînă la abuz în aceste școli, contribuiesc atît de mult la întărirea și înfrumusețarea corpului și mai cu seamă la sporirea vigoarei morale, încît pedagogii engleji socot că în mare parte tăria caracterului național lor se datorește. Prin jocuri și sporturi, care sint așa de mult răspîndite în societatea engleză, Englezii au reușit să determine oarecare schimbări în tipul lor fizic, să creeze o rasă omenească după cum au creat rase de cai de cursă. Exercițiile fizice, spune Leclerc, au distrus la Engleji înclinarea spre mîncare multă și băutură. Azi Englezul e numai mușchi; tipul suprahrănit, burtos și buged, pe care-l găsești așa de des în universitățile germane, a dispărut cu totul din universitățile engleze. Obiceiul de a mînca și bea mult e mai în floare decît oricînd în universitățile germane, de aceia tînărul de 25 ani e deja burtos, pecînd Englezul are oroare de obesitate, ca de o umilire personală, și o previne ca pe o catastrofă: moda atletismului a ajuns generală.

Influența educativă a jocului a pus-o în evidență școala engleză; ea e recunoscută acum pretutindeni pe continent. Germanii au introdus jocurile în școlile lor, dar numai Englezii au „*iubirea intuitivă*“ a lui, și de aceia în școala engleză, jocul reușește să servească ca mijloc de educație morală, de întărire a caracterului, nu numai ca mijloc de educație fizică: pentru a pre-găti buni soldați.

Un alt mijloc de educație morală în aceste școli e religia, consistînd din slujba religioasă din capela școlii, din rugăciuni și mai cu seamă din predici. Poate acest mijloc e cel mai greu de înțeles pentru noi. E greu de închipuit ce influență înălțătoare are religia în școala și societatea engleză. Am dezvoltat acest punct în alt articol, în care am citat un fragment din o predică ascultată la Harrow.

În școala franceză s-a eliminat cu desăvîrșire religia ¹⁾ și puțința influenței ei educative. Se predă în loc o morală dogmatică ²⁾. „Defectul general al educației franceze, spune Fouillée,

întrebuințată decît foarte rar în școlile engleze. Max Leclerc spune că „foarte rar e vorba de pedepse în școala engleză. Se face apel în copil, nu la frica de pedeapsă, ci la simțul de responsabilitate și sentimentul de onoare“.

1). Înainte cartea de cetire pentru școlile elementare din Paris începea cu lecția *Dumnezeu*. Acum cele patru pagini asupra lui D-zeu au fost înlocuite cu cîteva pagini asupra *evoluției*.

În ultima ediție populară a cărții de cetire: „*Le Tour de la France par deux Enfants*“, în care doi copii vizitează lucrurile vrednice de văzut din orașele mari ale Franței, s-a suprimat *vizitarea catedralelor*.

2). În toate timpurile—mai ales în timpurile de mare corupție a moravurilor—morală teoretică a propagat idealuri de viață, a luptat să îndrepte lumea, cu principiile ei sănătoase, dar niciodată n-a izbutit: altfel n-ar fi

este predominarea concepției intelectualiste și raționaliste, moștenite de la veacul al XVIII-a, care atribuie cunoștinții, și în special cunoștinții științifice, o importanță exagerată în ce privește conduita morală.“

Critica, făcută de Fouillée, sistemului francez aprobă indirect principiul influențării educației prin religie în școala engleză¹⁾

Pe lângă aceste vechi *public schools*, destinate claselor bogate, mai sînt așa numitele *modern public schools*, în majoritate externate (*day-schools*), de origine mai nouă, mai puțin costisitoare; apoi multe *grammar schools* și *public secondary schools*, toate externate.

În toate aceste tipuri de școli secundare principiile sistemului de educație sînt aceleași cași în vechile *public schools*. Cele două din urmă categorii de școli secundare primesc subvenții (*grants*) de la stat, și de aceea sînt sub controlul autorității centrale. Statul le impune un procent de 25% bursieri pentru a le da subvenții, însă le îngăduie cea mai mare libertate de mișcare pentru a putea funcționa cît mai bine în vederea interesului unei bune educații a elevilor.

Iată ce spune regulamentul școlilor secundare: „Anumiți elevi, ori anumite clase pot, cu aprobarea autorității centrale, să urmeze un program deosebit de programul aprobat pentru restul școlii. Astfel se lasă libertate autorităților școlare să facă programe, care să varieze larg în scop și conținut și să adapteze educația dată în școli la împrejurările și necesitățile locale, după fiecare caz în parte. Administrația centrală nu numai permite dar chiar încurajează o astfel de diferențiere a tipului de școală, în raport cu nevoile locale, întrucît corespunde cu o largă și solidă educație generală.”²⁾

Continuitatea educației individualiste nu se oprește la pragul universității. La Oxford și Cambridge este de fapt același sistem tutorial cași în vechile *public schools*: așa numitul *college-system*. Sporturile și jocurile sînt tot atît de mult cultivate de studenții universitari cași de elevii școlilor secundare—unele chiar mai mult: vislitul (*boating*) de pildă. Toate Universitățile posedă întinse cimpuri de joc pentru studenți și studente.

Un principiu care se pune intens în aplicare, în educația

fost firească. Morala teoretică poate convinge pe om, dar numai prin *voința lui* această convingere poate ajunge normă de conduită. Dar viciul, slăbirea vigoarei morale constă, în întăiul loc, tocmai în lipsa de *voință*: de prisos dar orice argumentare moralizatoare făcută cu scopul de a îndrepta prin sine însuși pe cel atins de o boală morală. Morala teoretică poate avea, cel mult, un efect preventiv, niciodată unul curativ.

Mult mai mare putere educativă au disciplinele, care contribuie la întărirea caracterului personal—la întărirea voinții, a stăpînirii de sine—decît principiile unei morale dogmatice.

1). Franța însă a fost silită, din motive superioare valorii principiilor de educație, de a alunga cu desăvîrșire influența nefastă a clericalismului reacționar și nepatriotic. Biserica în Anglia este unul din factorii culturali cei mai puternici ai progresului țării, pecînd în Franța, Biserica a exercitat întotdeauna o influență reacționară și păgubitoare pentru țară.

2). Board of Education: Code of Regulations for Secondary Schools.

universitară, e principiul activității prin sine (self-activity), nu numai în domeniul intelectualității dar cu deosebire în practica faptelor caritabile și umanitare. Principiul *extensiunii universitare* e un principiu umanitar, aplicat pentru întâia dată de Universitatea dela Oxford în 1850. Scopul extensiunii universitare e să împrăștie cultura în masele poporului, care nu pot să se cultive prin ele. Cartierele sarace din East-End al Londrei sînt neconținut cutreerate de studenți, care impart ajutoare materiale, țin conferinți, fac anchete și atrag atenția publicului asupra nevoilor populației. Mult au contribuit ei la îndreptarea relelor și la alinarea suferințelor.

Max Leclerc a fost viu impresionat de acești tineri apostoli ai iubirii de oameni, pe care i-a întlnit în diferite orașe din Anglia :

„Nu se întilnește nicăiri în același grad și în afară de orice mobil religios, acea sete nepotolită de a se devota pentru binele public : fete tinere din burghezie se înrolează ca surori de caritate în spitale, în număr atît de mare, încît nu mai e nevoie de personal plătit ; *apostoli laici ai universităților*, conferențieri ambulănți, duc poporului din oraș în oraș plina științii ; *tineri itrați ai universităților din Oxford și Cambridge* uită de cariera lor personală pentru a cheltui mai mulți ani din viața lor în serviciul desmoșteniilor.“¹⁾

Odată școala terminată tînărul englez pășește cu încredere într'nsul în lupta vieții ; el părăsește familia cum părăsește puiul cuibul cînd i-au crescut aripele. Nu cere învoirea părinților, nici pentru întreprinderile lui, nici pentru căsătoria lui : de obicei se căsătorește de tînăr și nu ia zestre. Toată încrederea în viață o pune în puterea lui de muncă. Trebuința de a lucra, e trebuința morală pe care Englezul o simte mai mult decît orice. Munca e rugăciune (work is worship), spune Carlyle.²⁾ Tatăl nu este obligat de lege să lese averea sa copiilor ; el e liber s-o lese unui străin ori unei instituții : „Dreptul de primogenitură are avantajul de a face numai un prost de familie“.

Astfel tînărul n-are de așteptat nici zestrea soției, nici testamentul tatălui, nici slujba statului. El are de timpuriu răs-

1). Max Leclerc : Les Professions et la Société en Angleterre, pg. 271, 272.

2). În Anglia nu sînt cafenele în înțelesul continental al cuvîntului : cu jocuri de hazard și cu libertatea de a sta deschise toată noaptea. Dela oara 1 de noapte nici un local public nu mai e deschis în Londra. Odată lumea întoarsă dela teatru și *music-hall*-uri, viața de noapte în stradă și localuri publice încetează complect, și străzile Londrei aproape sînt inundate de apa din canaluri pentru a apărea curate dimineața.

Astfel trivialitatea orgiilor de noapte, care rod atît de adînc sănătatea fizică și morală a tinerimii în Paris și Berlin nu există în Londra. Urmărită numai a acestui fapt sînt incalculabile pentru vigoarea fizică și morală a unui popor. În *bar*-urile (cabaret) din Londra, nu sînt scaune pentru stat ; în berării și *tea-room*-uri nu poți sta decît pentru a consuma și a asculta orchestra—nu sînt permise nici un fel de jocuri. Astfel omul nu se poate trîndăvi ziua nici destrăbala noaptea. *The man in the street* (barbatul în stradă după afaceri, nu în cafenele) : iată o formulă caracteristică a vieții publice în Anglia.

punderea unui șef de familie și mândria de a susține singur a-ceastă răspundere.

În Franța, adolescentul, spune Boutmy, „e deja pe jumătate stăpîn, gata să calculeze și să sconteze, ca un tovarăș ori un interesat legal, moștenirea, care nu i se poate sustrage decît în parte“.

Un alt scriitor francez vorbind de „fiul unic“ al familiei franceze spune despre el că „oricît de bine ar fi educat, totuși e convins că scopul vieții e plăcerea, și că datoria lui e de a cheltui în orgii averea pe care părinții lui proști au agonisit-o pen-tru dînsul“.

În soție tînărul englez găsește un tovarăș al vieții devotat pînă la rezignare.

„Pentru femeia engleză datoriile de soție sînt mai presus de cele de mamă; pentru franceză iubirea copiilor trece înainte de toate. Engleza e mai mult soție decît mamă; Franceza e mai mult mamă decît soție. Engleza în general curajoasă, răbdătoare, fără grijă de ziua de mine și fără frică de necunoscutul viitoru-lui ori al țărilor îndepărtate, este o soție rezignată. Ea urmează pe soțul ei oriunde; are și ea aceiași energie fizică și tărie morală. În Franța, femeia, soție ori mamă, preocupată mai cu seamă de buna stare materială, de lux bătător la ochi și viață comodă, ambițioasă de a străluci și lacomă de siguranța vieții, nu mai cere bărbaților lucruri mari, întreprinderi îndrăznețe, fapte eroice. Engleza e o femeie iubitoare dar stăpînită. Ea își îndeplinește datoria în conștiință. În toate clasele sociale, afară de aristocrație, ea mai întotdeauna își alăptează copiii. Ea îi su-praveghează și îi conduce“¹⁾.

Noțiunea de familie e mai individualistă la Engleji decît la Franceji. Familia engleză se reduce numai la părinți și copii; tot ce-i unchi, mătușă și alte rubedenii nu intră în familia sim-bolizată prin *home*.

Home-ul e aproape un altar casnic pentru Englez. „Dacă grijile vieții exterioare străbat înăuntru, dacă unul din soți per-mite lumii necunoscute ori neprietene, neserioase ori neiubitoare de a trece pragul, atunci nu mai e *home*; nu mai e decît o parte din lumea externă acoperită pe dinafară și luminată înă-untru. Dacă, dinpotrivă, altarul este un loc sfînt, un templu pă-zit de zeii domestici, unde nimeni nu e admis, dacă nu e pri-mit cu iubire, atunci în adevăr e *home*“²⁾.

Individualismul și sentimentul de izolare al Englezului nu-l fac indiferent față de suferințele altora și nu sînt o cauză de slă-

1). Max Leclerc: L'Education en Angleterre, pg. 26, 27.

2). „Engleji, spune un scriitor american, te impresionează mai înainte de toate prin sinceritatea acțiunilor și vorbeii lor. Dacă un englez te invită la dînsul, te simți ca la tine acasă. Dacă îți întinde două degete, asta în-seamnă că-ți dă numai două degete; dacă mina lui îți prinde în plin mina ta, ai în adevăr mina lui întregă, și o ai cu toată căldura la despărțire. Vorba lui este cași fapta lui, cuvîntul lui e angajament pentru el; poți să i te încrezi pentru tot ce-ți promite și pentru mai mult încă.“

bire a legăturilor sociale. Nicăiri caritatea publică nu se practică pe o scară așa de întinsă ca în Anglia. Numai în Londra spitalele și instituțiile de binefacere primesc un sfert de miliard de lei pe an din caritatea anonimă a publicului ¹⁾.

„Adevărata prosperitate a unui popor se măsoară după umanitatea, nu după bogăția sa: numai acela progresează în viață în care sufletul ajunge mai blind, singele mai cald, creurul mai viu, iar spiritul lui intră într'o pace plină de viață“, spune un scriitor englez.

„Personalitatea omenească în Anglia, spune Boutmy, este în deosebi deplină, viguroasă, îndrăzneată. Englezul are o sentimentalitate care se exaltă față de o chestiune generală, și, ajutat prin pasiunea de a lucra, el ajunge în stare de a face mari acte filantropice, ca desființarea comerțului cu Negri și părăsirea sclavajului, pe care în zadar s'au silit unii să le explice ca acte utilitare“ ²⁾.

*

Aceste sint ideile, sentimentele, credințele și deprinderile poporului, care pune caracterul mai presus de inteligență, care crede că judecata sănătoasă iese tot atît din caracter cît și din intelect. În atmosfera acestei societăți, noul venit se formează din frageda copilărie pînă ce ajunge în stare să aducă și el contribuția lui prin întemeierea unui nou *home*. În interiorul *home*-ului el învață lealitatea vieții private, care este garanția temeiniciei vieții publice. Astfel acest popor a ajuns „să fie stăpîn pe civilizație fără să fie dăunat de ea“ și a păstrat încă „acel element barbar care este principiul lucrurilor mari“.

Cu credința în atotputernicia caracterului, poporul englez a ajuns azi să impue limba lui la o optime din întreaga omenire, și, plecînd dela o mică insulă, brăzdînd oceanele, sfredelînd munții, civilizînd întinsurile locuite de sălbatici, a izbutit să întemeeze cel mai mare imperiu pe care un popor l-a realizat vreodată.

El a dat cele dintâi lecții de civism Europei; a dus cuvîntul Mintuitorului la peste 400 de popoare sălbatice; a introdus Parlamentul în Australia și Africa și a dăruit binefacerile libertății Negrilor, care gemeau sub biciul nemilos al Albilor.

Iată dovada făcută a valorii principiilor după care acest popor își formează cetățenii și titlurile lui de glorie în istoria universală.

I. Botez

1). Pe la stațiile din Londra vezi cîte o cutie lipită de zid cu inscripția. „Cruțați un penny pentru spitale“. Trenurile trec la interval de o minută unul de altul. Nu țin minte să mi se fi întîmplat să observ ca nimeni să nu-și lese gologanul în cutie, în această minută de așteptare.

În 1855 se face o subscripție publică în Anglia și în Franța pentru familiile soldaților căzuți pe cîmpul de luptă în Crimeea. Suma strînsă în Anglia ajunge la 35.000.000 lei; cea din Franța nu trece de 1.000.000. Legatele lăsate de donatori pentru folosul public se urcă în Anglia la suma de jumătate de miliard.

2) Boutmy: op. citat pg. 158.

CAPITOLUL III

Ramurile de Învățămînt în Anglia și pe Continent

Fizionomia regimului școlar în deosebitele țări trebuie să aibă pe lângă trăsăturile generale, comune tuturor sistemelor de învățămînt, și părți caracteristice fiecărui popor.

În toate statele, ajunse la un anumit grad de civilizație, există un sistem școlar elementar, secundar și universitar sau superior, precum și un învățămînt tehnic profesional și artistic, elementar și superior; însă independența ori solidaritatea ierarhică a deosebitelor ramuri de învățămînt, cît și *tipul concret* de școală, care reprezintă aceste ramuri, variază dela popor la popor, dela țară la țară, după însușirile de rasă ale popoarelor, după nevoile locale ale țărilor, după idealurile epocii istorice, impuse de vreme și de cerințele civilizației.

Comparînd diferitele sisteme de învățămînt, nu înțelegem să punem față în față școlile din anumite țări, pentru a decreta care din ele sînt mai bune. Comparația nu e un mijloc de dovadă fără replică; dar totuși ea nu poate fi alungată din rîndul metodelor de cercetare, deoarece comparația e însăși baza cunoștinții.

Ne vom servi de comparație numai pentru a lămuri cît mai mult organizarea caracteristică a regimului școlar englez, nu pentru a desfășura o cursă de întrecere pedagogică între cele trei mari state înaintate din Europa și de a le decerna premii.

Un regim școlar își dovedește superioritatea nu prin comparația față de alte sisteme, ci prin elasticitatea lui de adaptare la nevoile țării în care funcționează și prin puterea ce o are de a atinge înălțimea idealurilor civilizației omenirii.

De asemenea nu vom urmări prea de aproape amănunțimile de organizare ale diferitelor tipuri reprezentative de școală, pentru a nu întuneca conturul general; nici nu vom căuta să privim această organizare din sborul păsărilor, dela care înălțime toate trăsăturile specifice dispar și peizajul se uniformizează.

Nu vom trage concluzii hotărîtoare nici din datele statistice, căci statistica nu poate arăta decît direcția, niciodată distanța exactă.

Avem numai intenția să schițăm, în linii mari și cu detalii caracteristice, organizarea regimului școlar din Anglia, cu atmosfera lui specială și cu principiile lui de viață, care-l încheagă și-i dau vitalitate, precum și de a deschide perspectiva sugestiilor, ce se pot naște din această schițare.

*

Regimul școlar francez și german e clădit pe baza unui sistem logic, ca întregul regim politic și social din aceste două țări: de aici acea uniformitate, simetrie și consecvență—caracteristice comune ale regimului școlar în Franța și Germania—precum și acea prea puțină mlădiere, în procesul de adaptare la nevoile și aspirațiile vieții moderne, a organismului școlar în aceste două țări.

În Franța se menține încă contrazicerea între regimul ei politic și cel pedagogic, cu toate protestările celor competenți; iar în Germania, școala roade prea mult reliefurile caracterului individual atât de mult respectat de școala engleză.

Regimul școlar englez s-a născut cu încetul sub puterea de constrângere a nevoilor vieții locale și a aspirațiilor individualiste ale poporului. El nu s-a încheat deodată prin aplicarea unui sistem logic de organizare de către o autoritate centrală unică. Spre deosebire de sistemele școlare continentale, sistemul școlar englez e lipsit de acea consecvență logică și structură simetrică, atât de speciale sistemului școlar francez și german. Regimul școlar englez e ca și Constituția engleză—un conglomerat nesimetric; și, ca și ea, garantează mai bine decît oricare alt regim drepturile de dezvoltare ale individualității.

Logica și simetria au prin firea lor însăși ceva artificial. Viața nu curge nici logic, nici simetric și niciodată nu se poate drenea în prea mici canalicule—fie ele cit de simetrice și de logic calculate—cînd seva ei isvorăște cu abundență.

Viața impetuoasă a robustului și vigurosului popor anglo-saxon, în cursul său istoric, a înlăturat întotdeauna din calea ei naturală zăgazarile impuse simetric și artificial.

În locul spiritului de ordine și de simetrie al artistului popor francez, și în locul înclinării din temperament spre supunere și disciplină a ascultătorului popor german, la Engleji s-a dezvoltat, pînă la forța elementară a instinctului, iubirea de libertate și de independență individuală.

Organizarea școlii în Anglia, ca și regimul ei constituțional, poartă înregistrate ecurile luptelor și concesiilor trecutului: acele urme de compromis între o lume veche și una nouă, cu rădăcini adînci în viața trecută a poporului și cu ramificații încalcite, dar pline de viață proaspătă pentru satisfacerea nevoilor prezente.

În general, *compromisul* e forma sub care trăesc instituțiile

engleze, după cum simetria cristalizată a sistemului e forma de viață a instituțiilor continentale.

În școala engleză domină o atmosferă de republică egalitară: dreptul fiecăruia la dezvoltarea completă a individualității lui este criteriul de promovare și selectare. Aptitudinile individuale nu pot fi oprite ori întârziate în dezvoltare prin organizarea intransigentă a școlii: școala e pentru elev, nu elevul pentru școală. Vom vedea cum organizarea școlară în Anglia permite promovări individuale la epoci deosebite și organizări de cursuri ad-hoc pentru anumite cazuri speciale.

Atmosfera școlii germane reflectă în ea deosebirea castelor sociale și disciplina de regiment a unui stat militarist; iar internatul secundar francez e înăbușit încă de o atmosferă de închisoare, care amintește influența nefastă a militarismului napoleonian și a clericalismului.

*

E destul să citești o pagină din un regulament ori lege școlară engleză, ca să te pătrunzi imediat de acel spirit de elasticitate al organizării regimului școlar, care îl face în stare să se adapteze la toate nevoile locale și individuale.

Instituțiile engleze în general își păstrează încheeturile nesificate; ele se pot oricând adapta la nevoile nouă și astfel nu e nevoie de creații ori de înlocuiri complete.

Dacă un continental ar judeca starea de civilizație a Angliei numai după arhaismul medieval al instituțiilor ei, s-ar înșela asupra stării reale a civilizației poporului; după cum, aplicînd același metod altei țări, s-ar putea înșela tocmai în sens contrar. E un lucru cunoscut că Anglia se poate servi de instituții vechi pentru nevoi nouă. Supraviețuirea instituțiilor vechi e una din caracteristicile unice ale civilizației engleze și această longevitate a instituțiilor în Anglia dovedește, fără îndoială, puterea lor de viață.

Păstrarea instituțiilor vechi n-a împiedecat dezvoltarea democratismului englez. Țara lorzilor este azi, dintr'un punct de vedere, poate țara cea mai democrată dintre țările mari din Europa.

Școala, mai mult decît altă instituție, reflectează caracterul politic și structura societății în sinul căreia s-a organizat. Bogata varietate de tip a școlii germane, cu clientela ei școlară recrutată după clasele sociale, cu îngrădiri și greutăți de trecere dintr-un tip de școală în altul e caracteristică pentru un stat absolutist și o societate nedemocratică, cu diferențieri de castă, cum e societatea germană; pe cînd tipul școlii din Statele-Unite cu clientela ei școlară amestecată, cu oferirea unui învățămînt de toate gradele, gratuit tuturor, e caracteristic pentru un stat egalitar și democrat ca cel al Americii de Nord.

Anglia și Franța sînt țări democratice, fiecare însă are caracteristicile ei speciale: de aici și deosebiri în organizarea regimului școlar în aceste două țări.

Înainte de a intra în schițarea comparativă a regimului școlar din Anglia, se impune deci să insistăm asupra citorva deosebiri între aceste două democrații.

*

Prin democrație nu se înțelege numai un anumit sistem de organizare politică, ci și o anumită mentalitate a cetățeanului, în privința drepturilor ce are și a respectului ce crede că-l datorește drepturilor concetățenilor lui; în general, o anumită stare sufletească a societății întregi. Evident că în statele militariste și biurocratice—chiar și în țara *Drepturilor omului*—sentimentul democratic al societății trebuie să fie influențat de acest tip de desvoltare al statului. Faza de desvoltare istorică actuală a Franței, cu înverșunarea de spirit, aproape a unui război religios, cu încordarea politică, pînă la ură și violențe, poate oare contribui la întărirea adevăratelor sentimente democratice ale societății franceze?

În Anglia, țară de *self-government* fără biurocratism civil și militar, statul funcționează mai mult ca regulator al diferitelor interese sociale decît ca instrument politic de dominare al clasei conducătoare: de aceea în Anglia nu există acel grad de antagonism politic violent și amar între clasele muncitoare și clasa deținătoare a puterii statului, cum e în Germania și Franța. De asemenea toleranța largă religioasă și renunțarea de mult a clerului englez la puterea politică înseninează oarecum orizontul democratismului societății engleze.

Puterea brutală a averii și inerția aurită a blazonului au fost întotdeauna piedici în calea desvoltării spiritului democratic în orice țară. Pe lîngă aceste cauze vechi și permanente de stratificare socială, forma de organizare a statelor moderne a adăugat încă: rangul biurocratului, epoletul militarului, aristocratismul îngîmfat al titratului... Și, de cîte ori ecoul barbariei trecutului nu-și amestecă răsunetul, prea tare și prea crud, în învîlmășala luptelor pentru marile revendicări sociale!

De citeori forme sălbatice de naționalism, șovinism, antisemitism... nu tulbură, ca umbre din imperiul morților, orizontul senin al democrației!

Unele apucături atavice, ca și acele duhuri rele din credințele populare, părăsesc citeodată odihna veșnică a mormîntului, pentru a rătăci prin lume, a întuneca mințile, a înegri sufletele și a spori suferințele.

Cu toată tendința unor factori ai organizării statelor moderne de a împiedeca desvoltarea spiritului democratic, și cu toată supraviețuirea instinctelor trecutului în sufletul omenesc, sînt atîtea instituții, atîtea puteri oarbe ale societății, care limpezesc at-

atmosfera în calea Democrației și-i asigură triumful definitiv în viitor în toate țările.

Din acest punct de vedere însă nu toate țările sînt deopotrivă de înaintate. Nu se poate tăgădui că progresul democrației se face mai greu în țările centralizate, cu autoritarismul militar și biurocratic al statului, decît în țările de *self-government*, fără biurocratism civil și militar, cu proclamarea suveranității cetățeanului.

Dacă am clasifica statele mari civilizate după distanța la care se află acum de idealurile democrației, am găsi că Germania, țara tipică a castelurilor și prejudecăților sociale, ocupă locul cel mai depărtat; iar Franța, care e mult mai apropiată de aceste idealuri decît Germania e totuși întrecută de Anglia, care n-a suferit și nu suferă de neajunsurile biurocratismului și militarismului.

Apoi, adîncul și smeritul sentiment religios al Englezului, unit cu extraordinara țarie a caracterului, cu puterea lui de a-și stăpîni (*self-control*) impulsurile și de a-și impune norme de conduită, ajunge, în adevăr, un mijloc puternic de cultură sufletească, de îmblinzire a egoismului omenească. Nicăiri spiritul de caritate publică nu e așa de dezvoltat ca în Anglia; și, desigur îmblinzirea sufletului omenească e un factor psihologic important în procesul de democratizare al unei țări. Acest lucru îl urmărește așa numitul *the fagging system* în școlile pentru educația copiilor nobililor—un procedeu de lărgire a simpatiei omenești pentru cei slabi și umili, foarte curios pentru continentali. Cordialitatea simplă și stăpînită a Englezului conține mai multă căldură sufletească și altruism social decît sociabilitatea zgomotoasă și manierată, dar indiferentă a Francezului, ori gravitatea solemnă a Germanului.

O caracteristică importantă a democrației engleze e valoarea personală ridicată a individului din clasele mijlocii și muncitoare.

În Franța, muncitorul, micul burghez, fermierul... fiecare strînge banul agonisit, face economii, trăește meschin și își neglijează cultivarea și sporirea personalității lui: astfel el ajunge bogat, dar rămîne obtuz și grosolan.

În Anglia, omul din aceleași categorii sociale își asigură viața la o Societate, iar restul venitului îl cheltuește întreg pentru confortul vieții, pentru cultura și subțierea personalității lui și, prin această creștere a valorii personale, el speră să-și mărească venitul pentru a-și putea încă mai mult îmbunătăți viața.

Idealul Englezului e să devie un *gentleman*, adică un om bine educat (*well educated man*), cu mîndrie și demnitate personală, respectat de lume și în stare să se facă respectat într-o societate distinsă. Aceasta e nobleța modernă în Anglia, recrutată din rîndurile claselor muncitoare, după meritele și sforțările personale; peînd în țările militariste de pe continent s-a dezvoltat nobleța biurocratică civilă și militară, recrutată din rîndul funcționarilor statului.

În Londra mi s-a întâmplat să vorbesc cu un croitor despre „Anna Karenina“ și „Război și Pace“, și să cunosc un „reparator de ghete“ care citea pe *La Fontaine*, „ca să nu uite limba“. M'am gândit că poate am avut noroc să cunosc un croitor excepțional și-am regretat că în cercurile *culle* din capitalele celor două țări surori carpatine nu sînt întotdeauna așa de norocos.

Iată citeva aspecte ale democrației politice și sociale în Anglia și Franța, care vor putea lămuri unele trăsături ale organizării regimului școlar din aceste două țări.

*

Organizarea învățămîntului în ramuri de građe deosebite e cerută de aceleași motive pedagogice în orice țară din lume; procentul însă, ce fiecare clasă socială îl dă deosebitelor ramuri de învățămînt variază dela țară la țară în proporții caracteristice pentru stadiul de democratizare al diferitelor țări.

Toate statele, cu un regim școlar organizat, *impun* învățămîntul primar tuturor claselor sociale deopotrivă; însă pentru învățămîntul secundar și profesional inferior, selecția ce se face prin organizarea de stat a învățămîntului, în special în țările birocratice centralizate, nu e lipsită de părtinire socială, și reflectează întotdeauna raporturile de putere între clasele sociale și frica statului de înmulțirea proletariatului intelectual.

În democraticul stat al Americii de Nord, organizarea regimului școlar îngăduie ca trecerea continuă dela școala primară la cea secundară și superioară să fie deopotrivă de ușoară pentru toți, și din punct de vedere al legăturii între aceste trei ramuri de învățămînt, și în privința costului învățămîntului.

„Un om capabil de dezvoltare are dreptul să fie educat, și *statul* ori familia, care lipsește pe un băiat ori o fată de acest drept inalienabil, de a-și dezvolta pînă la cel mai înalt grad natura sa morală și intelectuală, face o crudă nedreptate copilului și comite o trădare împotriva țării în care el trăește“, spune un scriitor american.¹⁾

În țările cu dezvoltare individualistă ca Anglia și Statele-Unite, intervenția statului în procesul de selectare al clientelei școlare pentru toate ramurile de învățămînt se face după un criteriu individualist—fără preferinți de clasă și fără frică de proletariat intelectual.

„În ce privește creșterea și dezvoltarea corpului și minții, fiecare trebuie tratat, ca și cum ar fi singura ființă pe lume. Trebuie să ne îngrijim de individ nu de grupă“²⁾.

Idealul democrației în educația publică,—așa numita scară educativă (*educational ladder*), care cere înlesniri egale (*equality of opportunity*) pentru toți copiii țării de a parcurge întreaga

1) Reports of the Commissioner of Education, 1898—1899, pg. 565.

2) J. W. Harper: Education and Social Life.

scară a învățămîntului—e complet realizat numai în Statele-Unite și Wales (*Țara Galilor*) din Marea Britanie.

În școlile secundare din Statele-Unite sînt azi 600.000 elevi, toți au trecut prin același tip de școală primară și au aceeași perspectivă pentru învățămîntul secundar și superior—nici un privilegiu de clasă în organizarea regimului școlar, ci o singură școală pentru toți copiii (*One school for all*).

Contrastul școlii democratice și egalitare din Statele-Unite îl găsim în organizarea regimului școlar din Germania. Școala primară—*Volksschule*—cu durata dela vîrstă de 6—14 ani, e școala clasei muncitoare. Cine urmează această școală completă nu mai poate trece în învățămîntul secundar. Clientela școlilor secundare e pregătită în așa numitele *Vorschule*, ori se recrutează dintre elevii în vîrstă de 9 ani din *Volksschule*. Apoi învățămîntul secundar e reprezentat prin șase tipuri deosebite de școli: *Realschulen*, *Oberrealschulen*, *Realprogymnasien*, *Realgymnasien*, *Progymnasien*, *Gymnasien*. Toate aceste tipuri de școală secundară implică nu numai programe deosebite, dar și clase sociale deosebite și privilegii deosebite pentru absolvenții lor. Această diferențiere nu e impusă de cerinți pedagogice, ci de spiritul de castă, pentru a menține și în școală acea diferențiere socială, care e în societatea germană; ea nu indică simple secții de specializare educativă, ci bariere de caste sociale. Mulți din frunzașii pedagogiei germane nu sînt mulțumiți cu actuala organizare și cer introducerea unei singure școli pentru toți: *Einheitsschule—one school for all*.

Organizarea regimului școlar din Germania a inspirat următoarele juste și caracteristice observații unui scriitor american: „În Germania părinții sînt constrinși să hotărască de cu vreme dacă fiii lor trebuie să urmeze studii superioare sau dacă trebuie să-și mărginească educația lor la ramuri elementare, de oarece școala secundară are propriul ei furnisor, și rar își recrutează elevii din școala elementară (*Volksschule*). Mai mult, părinții trebuie să se hotărască, înainte ca fiii lor să atingă vîrstă de 11 ani, dacă ei trebuie să urmeze un curs, care îi va debarca la pragul universității, sau la ușa vreunei politehnice ori altă școală profesională. Odată copilul plecat în drumul carierii lui, o întoarcere nu mai e posibilă pentru el, fără sacrificiul citorva ani, pe care trebuie să-i piardă pentru „a se adapta“ împrejurărilor deosebite. Această inflexibilitate este cauza pentru care în Germania așa de mulți își greșesc chemarea. Starea aceasta este urmarea *diferențierii* societății. O aristocrație de naștere, de educație, de avere pare o necesitate cît timp există o formă de guvernămînt monarhic. Un monarh trebuie să aibă un piedestal, pe care îl găsește în sușul treptelor societății. De aceea în Europa nu se găsește un exponent al civilizației moderne așa cum e *școala comună* americană, care e cel mai puternic nivelator al neegalităților sociale imaginat pînă azi. În timp ce el ridică straturile de jos ale societății, în același timp trage în jos

pe cele care stau pe o ridicătură, fie acea ridicătură un sac cu bani, un pedestal de cultură, ori un arbore genealogic“.

În America de Nord, fiecare cetățean este educat de fapt în una și aceeași școală—*the common school*.

În Franța, pînă la un punct ca și în Germania, nu există o adevărată continuitate *socială* între școala primară susținută de stat și *Liceu*. Din întreaga populație școlară elementară numai trei pătrimi, adică copiii din clasele de jos, urmează la școala primară a statului; restul de o pătrime, adică contribuția claselor superioare, din care se recrutează mai cu samă clientela secundară, urmează cursul primar în clase primare alipite pe lângă licee ori în școli elementare private. Din acest punct de vedere în Franța nu există un ideal democratic.

*

În Anglia, țara clasică a compromisului, în care reformele cele mai înaintate se încrucișează cu supraviețuirile cele mai arhaice, întîlnim complect realizat și idealul democratic din Statele-Unite și rămășiți din învățămîntul de castă al Germaniei.

Organizarea învățămîntului a început la epoci deosebite în diferitele părți ale Regatului Britanic, de aceia e și în faze deosebite. În Wales (Țara Galilor), idealul educativ democratic al Statelor-Unite—*one school for all*—e deja atins; în Scoția încă nu; în Anglia propriu zisă, organizarea școlară reflectează încă umbrele diferențierilor sociale. În această parte a regatului, școala primară (*the public elementary school*) susținută de stat aproape nu recrutează deloc clientela secundară pentru așa numitele *public schools*—școli secundare vechi ale aristocrației engleze, care nu primesc subvenții dela stat. Clientela acestor școli e pregătită, ca și în Franța și Germania, în anumite școli primare (*preparatory schools*), în unele cazuri alipite de școala secundară.

Marea majoritate însă a școlilor secundare, în schimbul subvenției ce le dă statul, sînt obligate să primească, fără nici o taxă școlară, un procent de cel puțin 25% dintre foștii elevi ai școlilor publice elementare.

În Anglia, țară lipsită de biurocratism și militarism și fără spaima proletariatului intelectual, statul intervine pentru răspîndirea cît mai mare a învățămîntului secundar și superior, în direcția idealului democratic din America de Nord, nu a îngrădirii de castă din Germania.

Inițiativa privată încearcă același lucru în școlle vechi ale aristocrației engleze: pe lângă bursele statului, legate particulare de zeci de milioane asigură intrarea copiilor saraci în școlile vechi cu prejudecăți de castă. La Eton sînt 70 de bursieri; la Oxford, numai fondul lui Cecil Rhodes (*the Rhodes Trust*), lăsat de donator în 1902, procură aproape 200 de burse de cîte 7.500 anual; pentru universitățile din Scoția, Andrew Carnegie

a donat în 1901 suma de 50.000.000 ¹⁾ de lei; cu prilejul introducerii unor reforme în organizarea universității din Londra, această înaltă instituție școlară a primit dela diferiți donatori peste 13.000.000 lei...

Idealul organizării învățămîntului nu poate fi căutat decît în direcția evoluției societății omenеști: în forma tot mai largă și mai liberă a cooperației sociale și a emancipării individului în sinul unei societăți democratice.

Până la atingerea idealului, aproape în toate țările, în măsură deosebită, se poate observa că: „O mare parte a poporului, în starea actuală a societății, luptă în concurența vieții nu-mai în condiții, care îl împedică în mod absolut, oricare ar fi meritul și capacitatea personală, dela vreo posibilitate reală de izbîndă. Cei din popor, cînd vin în lume, găsesc cele mai bune locuri nu numai ocupate, dar de fapt ocupate pentru totdeauna; căci sub imperiul marelui cod de drepturi, pe care averea l'a moștenit dela feudalism, noi îngăduim claselor bogate, în toate împrejurările, să deșie stăpînirea acestor locuri, din generație în generație, cu excluderea permanentă a restului poporului. Chiar și din acele numeroase locuri, pentru care o pregătire înaltă ori o educație superioară este singura calificare, și despre care noi vorbim (cu o curioasă neexactitate) ca și cum ar fi deschise tuturor, se poate vedea, că cea mai mare parte a poporului este îndepărtată—aproape tot așa de riguros și de absolut ca și în starea trecută a societății—prin simplul fapt că puțința de a dobîndi o astfel de educație sau calificare este acum privilegiul exclusiv al averei“ ²⁾.

*

Nu vom schița în acest articol decît ramurile învățămîntului academic, lăsînd cu totul la o parte ramurile învățămîntului tehnic, profesional și artistic, precum și învățămîntul infirmilor și vișioșilor; de asemenea nu vom insista asupra învățămîntului seral *de continuitate* de toate gradele, reprezentat numai în Londra prin aproape 350 de școli și 175.000 elevi și studenți.

Învățămîntul Primar Elementar. Acest învățămînt e desigur cel mai însemnat pentru orice țară, căci el formează temelia culturii naționale a întregului popor: de aceia deosebitele state l-au impus, în mod obligator și gratuit, tuturor cetățenilor.

Franța are un învățămînt primar obligator, gratuit și laic. Din punct de vedere al credinței, Germania admite complectă libertate a instrucției religioase; Anglia, țara compromisului, are școli cu instrucție religioasă confesională (vechile școli găsite în ființă înainte de 1870—așa numitele voluntary schools ori nonprovi-

1) Graham Balfour: The Educational Systems of Great Britain and Ireland, pg. 238 și 284.

2) Kidd: Social Evolution, pg. 234.

ded schools) și școli în care e permisă numai Biblia, fără comentar, (școli înființate prin intervenția statului după 1870— *așa numitele provided schools*)*).

O caracteristică unică a școlii primare elementare engleze e că este unită cu Kindergarten (*infant school*), și pînă la un punct implică principiul coeducației celor două sexe: o școală primară elementară (*provided school*) adună sub acelaș acoperimînt, în secții deosebite, pînă la 1200—1400 copii între 3—14 ani, de ambele sexe.

Viața industrială a Angliei luînd pe părinții de acasă, statul a trebuit să se îngrijească de educația copiilor dela vîrsta cea mai fragedă: de aceia de școala primară elementară publică s'a alipit și un Kindergarten public. Dela vîrsta de 3—5 ani darea la școală a copilului e facultativă; obligativitatea e impusă dela 5—14 ani.

Anglia are azi aproape 33.000 școli primare elementare publice, din care aproape 8000 sînt școli nouă, clădite după un plan unic, în urma datei memorabile (1870) a intervenției statului în organizarea învățămîntului public. Școlile primare, care au fost înființate înainte de 1870, și care trăiau din subscripții voluntare, au fost respectate și mai tirziu subvenționate de stat (*voluntary ori nonprovided schools*). Ele au localuri vechi și de tipuri deosebite. Școlile nouă (*provided schools*), înființate prin intervenția statului după 1870, au clădiri ridicate după un anumit plan: cu locuri pentru 1200—1400 copii, distribuiți în trei secții—copii, băieți, fete, (*infants, boys, girls*), cu ogrăzi pentru recreații, cîmp pentru jocuri, basen de înotat, bibliotecă, bancă... Costul unei clădiri se ridică între 250—500 lei de fiecare loc; numărul lor sporește neconținut: în 1886 suma cheltuită pentru clădiri școlare s'a ridicat la 50.000.000 lei, iar în 1896 această sumă a ajuns la 101.000.000 lei.

O treime din numărul întreg al populației școlare primare învață azi în *provided schools*.

Anglia posedă în școlile ei primare 8.860.391 locuri; are o populație școlară primară de 7.517.799 copii și o frecvență de 6.498.930.

Procentul de frecvență e de 90% în Germania, de 87,7% în Anglia și de 85% în Franța. Germania are cel mai ridicat procent de frecvență, pentru că are cea mai mare vechime în introducerea obligativității învățămîntului elementar.

În Anglia, în 1843, erau 32,7% bărbați și 49% femei, care nu puteau iscăli în registrul de căsătorie; în 1908, aceste cifre se reduc la 1,3% bărbați și 1,5% femei.

*) Poate că nu e nepotrivit să amintim aici că și noi avem un învățămînt primar obligator și gratuit, fără însă ca statul să-și facă datoria de a procura școli și învățători îndeajuns pentru cei 800.000 copii în vîrstă de școală, și fără să procure copiilor materialul didactic în mod gratuit—*așa cum e în țările cu învățămînt gratuit*.

În Franța, în 1905, erau 2.9% bărbați și 4.4% femei, care nu puteau iscăli în registrul de căsătorie *)

Administrația școlilor primare, ca întreaga administrație școlară, are cu totul alt caracter în Anglia decât în Franța și Germania. Deosebirea rezultă din însuși modul de organizare politică a acestor țări: Franța și Germania sînt state centralizate-biurocratice, pe cînd Anglia e o țară cu suveranitatea autonomiei locale. În Franța și Germania, școala e privită ca o instituție a statului: autoritatea locală, ca atare, și cetățenii n-au nicio putere de control asupra ei; ea e administrată și controlată direct de autoritatea centrală a statului, prin aparatul lui birocratic.

În Anglia, școala nu e a statului, ci a cetățenilor; ea nu e instituție de stat, ci instituție locală. Dreptul, ce-l are statul de a se amesteca în organizarea școlară, derivă numai din subvenția pe care el o dă școlii. Acest drept este un drept acordat, nu un drept impus. Școlile, care nu primesc subvenții dela stat, nu primesc nici amestecul reprezentanților statului; iar școlile, care primesc subvenții și deci și controlul statului, au o foarte mare libertate în ce privește economia internă a școlii: orar, program.... Statul intervine ca să ajute cu bani, cu cunoștinți tehnice și cu controlul său dacă școlile sînt bine organizate (to be efficient); el nu poate decât să refuze unei școli subvenția, dacă regulamentele și dispozițiile lui sînt cu intenție nerespectate, să închidă școala nu poate.

De fapt administrația școlii primare în Anglia se face de autoritatea locală, prin mijlocirea reprezentanților aleși (governing bodies of managers) de cetățenii (votează bărbați și femei) circumscripției respective, care plătesc darea pentru școală (the ratepayers).

Sînt vreo 328 autorități locale (county councils, borough councils...) cu atribuții școlare. Fiecare autoritate locală are un comitet educativ, în care pot intra și femei (*educational committee*), însărcinat în mod special cu chestiile de educație. Acest comitet stă în contact permanent cu *managers* ai școlilor și cu autoritatea centrală (Board of Education), și-și exercită rolul de control și puterea de administrație prin specialiștii ce-i are în serviciul lui.

Acest sistem e și el un compromis între sistemul de self-government și sistemul birocrațismului de stat: pe deoparte cetățenii aleg pe *managers*, iar pe de altă școala e controlată de inspectori, funcționari ai statului.

Conlucrarea acestor două sisteme administrative face să se corecteze neajunsurile inerente fiecărui sistem în parte.

Prin sistemul birocratic exclusiv — așa cum e în Franța și Germania — școala e privită numai din punct de vedere strict profesional; prin sistemul mixt (cu *managers* aleși dintre cetățeni), școala e privită și din punct de vedere al vieții publice. Astfel școala se folosește de cunoștințele profesionistului și înlătură exclusivismul și miopia cunoscută a specialistului.

*) *The Statesman's Year-Book*, 1910.

De aici urmează și un alt folos pentru școala engleză: prin *managers* societatea oarecum străbate în școală, se simte că școala e a cetățenilor, nu a statului; iar profesorii nu formează un corp închis, desprins de restul societății.

În Franța și Germania, școala e despărțită oarecum de societate și corpul profesional formează un corp închis și exclusivist.

Cetățenii în Anglia arată un interes pentru școală, care nu se poate observa în Franța și Germania.

Cine va asista la solemnitatea împărțirii premiilor, la vreo școală engleză, va rămânea plăcut impresionat de numărul cel mare de premii oferit de cetățeni, pentru cei care s'au distins la anumite obiecte. Am rămas surprins de un premiu oferit la o școală de fete pentru *babyology* (îngrijirea copiilor mici din Kindergarten).

*

Obiectele de studiu în școlile primare elementare nu sînt *exact* aceleași în toate școlile, deși anumite obiecte se găsesc în orice școală. Așa zișii cei trei *R* (*Reading, Writing și Arithmetic*, adică citirea, scrierea și socoteala), Limba maternă, Istoria, Științele elementare, Studiul naturii, Geografia, Exercițiile fizice, Jocurile (*organized games*), Inotatul, Lucrul manual, Muzica, Desemnul se găsesc aproape în fiecare școală, cu desvoltări deosebite, după împrejurările locale. În unele cazuri se introduc și limbile moderne ori Exercițiul militar, Grădinăritul, Lăptăria, Bucătăria, Spălătoria, Gospodăria... Programele se fac de autoritățile locale în Anglia, de autoritatea centrală în Franța și Germania; în întâia dintre cele trei țări autoritatea locală impune statului, în cele două din urmă statul impune autorității locale.

Dexteritățile practice (*handicraft and manual training*) ca: lemnăria, ferăria... pentru băeți și bucătăria, spălătoria, gospodăria, lucrul cu acul... pentru fete se predau în așa numitele *manual centres*, care sînt clădiri speciale în curtea școlii elementare. Alegerea elevilor și elevelor din școala primară pentru *manual centres* se face la vrsta de 12 ani. Tot la această vîrstă se face și alegerea pentru școala primară superioară, și examinarea pentru trecerea în școala secundară. Aici e încheetura învățămîntului primar elementar cu cel tehnic și secundar.

Preocupările practice din școlile elementare nu urmăresc specializarea de meseriaș, nici nu caută să mecanizeze forma muncii copilului. Am rămas surprins de modul cum își înțelegea rolul un *maistru de teslărie*, în unul din aceste *manual centres*. El îmi spuse că prin teslărie urmărește desvoltarea inteligenții copiilor și că obține rezultate minunate. Sînt elevi la care sfera senzațiilor e prea obtuză; și numai prin educația simțurilor se poate obține o mai ușoară formare și circulație a noțiunilor. Elevul care lucrează în lemn un obiect trebuie să-i conceapă planul, să-l desemneze, să-l imiteze, să-i calculeze dimensiunile, și

proporțiile, să-l execute în lemn: astfel puterea de observație se precizează, văzul și pipăitul se ascut, imaginația creativă lucrează... Într'un cuvânt teslăria ajunge, în acest chip, un obiect cu adevărată valoare educativă.

Bucătăria și gospodăria se predau fetelor, nu cu scopul de a înlocui bucătăreasa și servitoarea, ci ca mijloace educative pentru a desvolta simțul estetic și *gustul*, care trebuie să impo-
dobească orice muncă omenească.

Fetele învață cum să aranjeze cu *gust* și confortabil, un salon, un ietac, o cameră pentru bolnav, un biourow, o sofragerie; cum să aranjeze o masă sau cum să *prezinte* bucatele... În partea intelectuală, prinsă de orice muncă manuală, stă valoarea educa-
tivă a dexterităților practice din școala primară elementară engleză. Regulamentul școlilor primare elementare spune că: „Desemnul (cuprinzînd și modelajul) trebuie predat astfel, ca în primul loc să tindă la cultivarea facultăților individuale de observație și de expresie a școlarului, și să aibă în vedere nu numai dexteritatea și precizia manuală, dar de asemenea și dezvoltarea inteligenței“. De asemenea exercițiile fizice și jocurile sînt recomandate de programul oficial, nu numai ca mijloace de întărire a corpului și sporire a sănătății, dar și pentru a desvolta inteligența și întări caracterul.

Am insistat asupra acestui punct în alt articol.

Într-o clasă de studiu (*standard*), în școlile primare, nu pot fi mai mult de 45 alevi; fiecare *standard* are mai multe divizionare, în care elevii sînt grupați după puterea și capacitatea lor personală. Puterea intelectuală a elevilor dintr-un *standard* e criteriul după care programul se restrînge, ori se dezvoltă, se reduce ori se adaugă. Un *standard* normal durează un an; elevii excepționali însă pot fi promovați la mijlocul anului.

Metodul—raportul între profesor și elevi în predarea cunoștințelor—se deosebește în mod caracteristic în școala engleză față de școala germană. În școala engleză „fiecare elev trebuie tratat cași cum ar fi singura ființă pe lume“; în școala germană, toți elevii la un loc se topesc oarecum într-un nou și singur elev: *clasa*. Cu acest nou elev lucrează profesorul.

În școala engleză, disciplina clasei rezultă din activitatea individuală încordată a fiecărui elev în parte; în școala germană disciplina clasei isvorăște din spiritul de ascultare și supunere și din automatismul psihologic al copiilor.

În școala engleză copilul singur muncește (*self-activity*) să-și adune cunoștințele (*to dig out knowledge for himself*) și re-
curge la profesor numai pentru a-l ajuta ori a-i controla rezul-
tatul—nu se dezvoltă sub tutela intelectuală a profesorului, după-
cum cetățeanul englez nu trăește sub tutela politică a statului; în
școala germană elevul e o parte din clasă, care lucrează sub
tutela profesorului, după cum cetățeanul german își îndeplinește
conștiințios și mulțumit datoriile vieții sub tutela statului.

În școala engleză e o atmosferă de libertate și independență.

ca și în societatea engleză; în școala germană disciplina, supunerea și uniformitatea provoacă admirația... și făgăduesc pentru mai tirziu însușiri prețioase militarismului statului.

*

Institutorul englez are pregătirea necesară, dar nu o are nici așa de îndelungată nici așa de încărcată ca a institutorului german. Institutorul german, dacă se poate spune, e chiar prea bine pregătit: șase ani de muncă conștiințioasă în școala normală, pelngă anii anteriori de studiu, l-au transformat într-un adevărat *metod* în carne și oase. El posedă adînc principiile pedagogiei herbartiane, în care crede ca într-o dogmă și are cultul *treptelor formale*; el se expulzează de bună voie din viață și se consacră cu totul intereselor școlii—ajunge un *apostol*, un *om al școlii*. Niciodată nu intră în clasă fără să nu-și fi făcut planul dinainte, și e mai intransigent decît un general pentru aplicarea completă a acestui plan făcut acasă. Viața lui întregă e mișcată de clopoțelul școlii, mintea lui disciplinată de logica treptelor formale, și conștiința lui adînc mulțumită că-și îndeplinește o înaltă datorie către patrie. Mai presus de orice, el e profesor și numai incidental e altăceva. În clasă, el oficiază cu conștiința că vorbește sub inspirația revelațiunii... într-un cuvînt a ajuns un fel de ascet al pedagogiei.

Formalismul acesta exclusivist al profesorului german, adese usucă sufletul și degenerază în pedantism stereotip și automat. Mecanizarea metodului în acest chip a aruncat pe nedrept multă umbră asupra pedagogiei herbartiane, și a făcut pe mulți, în frunte cu Rein, să ceară reîntronarea drepturilor personalității, prea mult încătușată de formalismul metodului pedant.

Produsul școlii germane, format sub tutela profesorului, își caută o altă tutelă cînd intră în societate: deaceia el primește cu ușurință și supunere tutela statului. Fixîndu-și un loc în organismul statului, cetățeanul german trăește pătruns de sentimentul datoriei către stat și către viața lui profesională. Orizontul vieții lui de obicei are o rază foarte scurtă—el se specializează, se consacră, devine *apostol* al profesiei lui—și se dezinteresează de viața publică, permițînd astfel statului să se întărească și să absoarbă din ce în ce mai mult forțele vii ale poporului.

„Nimeni nu poate trăi mai mult timp în Germania, fără să nu fie lovit de efectele ce le are rutina patriarhală și birocratică asupra caracterului național. Aceste efecte sînt multiple și se pot observa cu orice prilej. După cum sistemul militar a produs un popor în mod uimitor de supus la ordine și disciplină, tot așa sistemul birocratic de guvernămînt a creat un spirit de atîrnare în viața publică, cu totul nebărbătesc... De aici vine lipsa acelei viguroase vieți publice, care de obicei există în

țările cu instituții libere și acca mare indiferență pentru afacerile naționale și locale* *).

În Anglia, țară de self-government, lucrurile se petrec cu totul altfel: aici fiecare e „cineva din corpul care guvernează” — un *ruler*. Fiecare trebuie să se pronunțe *prin vot* asupra tuturor chestiilor de interes local și național: astfel cetățeanul trebuie să se intereseze de viața publică și e pus în situația de a fi silit să-și facă o educație politică, să-și formeze convingerile care îl vor conduce în viața publică. Aceste convingeri îi vor lumina toate actele vieții și, prin sentimentul datoriei de a lua parte la viața publică, el nu-și va știrbi personalitatea, nici nu-și va usca sufletul prin exclusivismul apostolatului profesional, al consacrării absolute pentru serviciul pe care-l îndeplinește în stat. Această concepție de biurocrat intelectual e caracteristică sistemului german de educație; pentru Englez, cea mai înaltă datorie a unui cetățean e participarea la viața publică.

Prin această conștiință a datoriei cetățenești, s-a păstrat în Anglia suveranitatea individului față de puterea cotropitoare a Statului.

Profesorul englez nici nu e *apostol*, nici nu e chemat să formeze *apostoli*... supuși statului; el nu uită că e și cetățean și e chemat să formeze cetățeni liberi și dirji față de tendințele cotropitoare ale statului: de aici acea deosebire de atmosferă în școala germană și cea engleză.

Cu aceste concepții despre valoarea profesională, Englezii au izbutit să aibă profesori, care să poseadă metoda tot așa de bine ca și profesorii germani, și să aibă o personalitate mult mai întreagă și mai bărbătească decât a *apostolului* german.

*

Nimic nu poate caracteriza mai bine idealurile educative urmărite în școala elementară engleză decât următoarele rinduri:

„Scopul școlii publice elementare este de a forma și întări caracterul și de a desvolta inteligența copiilor încredințați ei; și de a face cea mai bună întrebuințare din anii devotați școlii, ajutând atât pe fete cât și pe băieți să se formeze prin sine înșiși, după nevoile lor diferite, atât din punct de vedere practic cât și intelectual, pentru munca vieții.

*) W. H. Dawson: *German Life in Town and Country*.

Tot Dawson comunică rezultatul anchetei făcute de un ofițer asupra recruților germani. Ofițerul a pus întrebarea: „Cine a fost Bismarck?” Din 50 recruți, 30 n-au putut da niciun răspuns; 10 au răspuns nesigur, că Bismarck a fost un general ori un împărat, și 10 au răspuns bine. În alt regiment, din 87 soldați, 21 au răspuns că niciodată n-au auzit ceva despre Bismarck; 32 l-au făcut pe Bismarck general; 9 au auzit că a fost un războinic vestit; 6 că a fost un Ministru de Război; 5 l-au descris ca pe întâiul Cancelar al Imperiului; 9 au spus că Bismarck a fost întemeetorul Imperiului German; 1 l-a numit întâiul Împărat german; altul l-a făcut poet; un altul traducător al Bibliei, și ultimul a spus că Bismarck a fost cel mai mare dușman al Împăratului!

Avînd acest scop în vedere, datoria școlii este de a deprinde pe copii, cu îngrijire, cu observația și judecata clară, astfel ca ei să poată căpăta o cunoștință inteligentă despre unele fapte și legi ale naturii; *de a deștepta în ei un interes viu pentru idealurile omenirii*, și de a-i face familiari cu literatura și istoria propriei lor țeri; de a le da oarecare stăpînire asupra limbii ca instrument de cugetare și expresie, și, făcîndu-i conștienți asupra mărginirii cunoștințelor lor, să dezvolte în ei un așa gust pentru cetire și studiu, încît să-i facă în stare să-și sporească cunoștințele, după ce vor părăsi școala, prin propriile lor puteri...

Un scop important deși secundar al școlii elementare este de a descoperi pe copiii, care arată o capacitate deosebită, și de a desvolta aplicațiile lor speciale (întrucît aceasta e posibil, fără a sacrifica interesele majorității copiilor), astfel ca ei să poată fi în stare a trece la vîrsta potrivită în școlile secundare, și să fie în stare să tragă maximum de folos din educația oferită lor acolo... Școala elementară trebuie să sădească în copii deprinderea muncii, controlul de sine și persistența curajoasă în fața greutăților**).

*

Invățămîntul Primar Superior (Higher Elementary Schools). Școlile de acest grad corespund cu așa numitele *Mittelschulen* din Germania și cu *l'Ecole Primaire Supérieure* din Franța. Sînt întrebuițate mai cu seamă de clasa comercială mijlocie și au de scop să completeze învățămîntul elementar, fără să pregătească pentru învățămîntul superior. Cursul e de 3-4 ani, cu program variat, mai dezvoltat decît în școlile primare elementare. Se predau și limbile moderne. Invățămîntul unora are o bază mai mult comercială, al altora mai mult industrială. Numărul elevilor din cei dintîi doi ani e mărginit la maximum 40 elevi de clasă; pentru ultimele clase la maximum 30 de elevi.

O școală are de obicei între 350-400 elevi ori eleve. O varietate de școală asemănătoare e așa numita *School of Science*, căreia predominarea muncii de laborator îi dă un caracter științific mai practic. Clasele de laborator nu pot avea decît maximum 20 elevi. În 1900 erau în Anglia 183 de aceste școli cu 24.639 elevi.

Londra are 52 școli primare superioare, cu o populație școlară de 28.000 elevi. Toate sînt externate (day-schools). Elevii acestor școli se recrutează din școlile primare elementare, cam la vîrsta de 12 ani, după recomandarea Inspectorilor în înțelegere cu Directorii și Directoarele școlilor primare elementare.

Principiile de educație generală aplicate în aceste școli sînt

*) Board of Education: Code of Regulations for Public Elementary Schools in England.

aceleași ca în toate școlile elementare și secundare din Anglia.

Caracterul lor cam exclusiv de școli întrebuintate mai mult de o clasă socială, nu le asigură simpatia cetățenilor: ele sînt considerate ca o școală hibridă între școala primară elementară și școala secundară. Se pare că nu au viitor.

Învățămîntul Secundar. Caracteristica organizării acestui învățămînt în Anglia e varietatea și lipsa de simetrie, dupăcum consecvența logică e caracteristica organizării lui în Franța și Germania. Intervenția statului în organizarea învățămîntului secundar în Anglia e cu totul recentă; întâia preocupare a statului, după 1870, a fost organizarea învățămîntului elementar: de aici aparența aproape de haos, pentru un continental, a organizării învățămîntului secundar din Anglia.

Dar dacă statul n-a introdus un sistem uniform de învățămînt secundar—și nici nu urmărește acest lucru—rezultatele obținute în direcția îmbunătățirii lui, numai în cîțiva ani, nicăiri n'au fost vreodată întrecute.

Pînă în 1896, din numărul total al elevilor secundari abia 40.000, se poate spune, că învățau cu adevărat în școli bine organizate, unde li se putea procura un învățămînt secundar de calitate superioară—și aceste școli nu erau nici înființate nici ajutate de stat, nici întreprinderi particulare: ele au fost înființate și prevăzute cu înzestrări (*endowments*) de vechi donatori generoși.

Prin sistemul subvențiilor (*grants*), statul a izbutit să reorganizeze (*to make them efficient*) multe din vechile școli, care neavînd venituri îndeajuns, nu puteau să se reorganizeze și să procure un învățămînt la înălțimea timpului și a nevoilor. Azi în aceste școli sînt 158.502 elevi și 133.042 eleve.

Necesitatea răspîndirii cît mai mult a învățămîntului secundar e susținută în Anglia, cu mare energie, din punct de vedere al intereselor vieții publice.

„Mare este primejdia acelui stat, în care numai o *elită* puțin numeroasă este bine educată și instruită. În vremuri de neliniște, această *elită* nu va putea exercita controlul, pe care e dator să-l exercite, pentrucă ea va vorbi o limbă a cărei argumente și importanță mulțimea, în ignoranța ei, va trebui în mod necesar să n-o poată înțelege.*)

Școlile secundare în Franța și Germania au aceiași administrație biurocatică ca și școlile primare; ele sînt de fapt instituții de stat și nu recunosc autorităților locale și cetățenilor dreptul de a interveni în administrația și organizarea lor.

Apoi, prin faptul că în Franța și Germania nu există o legătură directă între școlile primare ale statului și *Licée* ori *Gymnasium*—cele două tipuri caracteristice ale școlii publice secundare

*) Cloudesley Brereton: What is Secondary Education? pg. 103.

dare în aceste două țări—statul, cu tot corectivul burselor, nu pune aici pecetea democratică (*education ladder*) pe învățământul secundar, ca în Statele-Unite ori în Anglia—în parte.

Administrația școlilor secundare în Anglia, deși conține și ea principiul mixt al administrației școlilor primare, și independența relativă față de autoritatea centrală, totuși prezintă trei tipuri deosebite, după tipul școlilor înșăși :

1) Școlile care nu primesc subvenții nici de la stat nici de la comună—cum sînt celebrele *public schools* și *modern public schools*, despre care am vorbit în alt articol, precum și unele din *Grammar schools*. Aceste școli se administrează de anumite comitete (*trustees*), alese conform cu dispozițiile legatarilor și cu drepturile lor recunoscute. Nici statul, nici comuna nu se poate amesteca în organizarea lor.

2) Acele din *Grammar schools*, care deși au *înzestrări*, primesc subvenții de la stat și de la comună, se administrează aproape întocmai după sistemul mixt aplicat școlilor primare subvenționate de stat. Deosebirea constă în faptul că și administratorii *înzestrării* intră între *managers*. Aceste școli sînt datoare să aibă un procent de elevi de 25% veniți din școlile primare elementare publice.

3) Școlile secundare municipale înființate de orașe, în anii din urmă, pentru a satisface nevoile locale, *) se administrează întocmai cași școlile primare elementare publice.

Tendința democratică a statului, în răspîndirea învățămîntului secundar în Anglia, reiese din faptul că, între școala primară elementară publică și școala secundară, statul a stabilit o legătură normală de continuitate. La 12 ani, elevul din școala primară publică trece un examen pentru a dovedi că merită să urmeze cursul secundar; dacă trece examenul cu succes, el e declarat bursier al statului, pînă la vrîsta de 19 ani, cînd termină școala secundară; 25% din elevii școlilor secundare subvenționate de stat se recrutează dintre acești elevi.

Pentru cei care nu sînt bursieri, costul, de elev, al învățămîntului secundar în Anglia, variază de la 5000 lei anual—la Eton—pînă la redusa taxă școlară de 50 lei anual, în școlile secundare municipale

Pentru Franța, tipul școlii secundare e mai ales internatul; pentru Germania, externatul; pentru Anglia, procentul internilor (*boarders*) e de 35.7 % în școlile secundare de băieți și de 18% în cele de fete.

În privința programelor de studiu nu există mari deosebiri caracteristice între Anglia, Franța și Germania.

Asupra sistemului de educație, din școlile secundare din Anglia față de sistemul de educație din Franța și Germania, am în-

*) În Londra între 1904—1908 s'au înființat 17 școli de aceste pentru 4000 elevi; pînă la 1904, în Londra, erau 30,000 de locuri pentru elevi și eleve în astfel de școli.

sistat pe larg în alte articole; nu ne rămîne acum decît să așințim și să adăugăm cîteva caracterizări generale.

Din punct de vedere al instrucției propriu zise, școala secundară engleză, în general, procură mai puțin cunoștințe elevilor decît școala franceză și germană. Dar dacă absolventul de liceu din Anglia știe mai puțin decît absolventul german ori francez, în schimb, el e în stare să învețe mai mult, după ce părăsește școala, decît colegul lui din Franța și Germania; desigur adevărata valoare a școlii se măsoară nu după cît *dă*, ci după rutenia ce *lasă* elevilor.

Precăderea ce se dă educației propriu zise în școala engleză face ca absolventul liceului din Anglia să părăsească școala, cu o rezervă de energie fizică și intelectuală și cu un dor de a învăța și entuziasm de muncă, care întrec cu mult produsele școlilor secundare din Franța și Germania.

Poate nu există nicăiri un tip de școală atît de criticat ca liceul francez. „Este uimitor cum această mare națiune, poate din punct de vedere intelectual întâia în Europa, tolerează o astfel de mașină de a ucide *omul*“, exclamă un scriitor englez.

Din punct de vedere al formării personalității, am văzut că nici școala secundară germană nu e prea departe de liceul francez.

*

Învățămîntul universitar. Anglia are în total optsprezece universități, din care opt sînt înființate în veacul nostru; niciuna din aceste nu are încă zece ani de existență.

Opt universități create în mai puțin de zece ani!

E destul acest fapt ca să se vadă entuziasmul acestui popor cu apucături conservatoare, în aplicarea ideilor nouă.

Niciuna din universitățile Angliei nu e înființată de stat: toate s-au născut din inițiativa particulară și trăesc din veniturile înzestrărilor oferite de donatori și din taxele studenților. Pentru toate statul împarte o subvenție anuală care abia ajunge la suma de 2.500.000 lei, adică cu mult mai puțin decît venitul anual de 15.000.000 lei al celor două universități din Oxford și Cambridge, și abia cît venitul fondului de 50.000.000 lei dăruit de Carnegie în 1901 universităților din Scoția.

Toate au o administrație autonomă. Chestiile privitoare la economia strict academică a universităților se rezolvesc de senatul universitar compus din profesori; chestiunile de o importanță mai largă se rezolvesc de așa numita *Convocation* — adunarea titraților universităților respective, înscrisi într-un registru special. De obicei această *Convocation* se întrunește de 2—3 ori pe an; universitatea din Londra, de pildă, are 3 adunări ordinare de aceste în fiecare an: la cea din Iulie, 1909, au luat parte 5.584 bărbați și 1.048 femei. Prin această *convocation*, universitatea engleză păstrează o legătură mai intimă cu viața publică decît universitatea continentală.

În privința cursurilor, împărțirii în facultăți, conferirii titlurilor, lucrărilor de laborator și seminarii, cele mai multe din universitățile engleze au o organizare nu prea mult deosebită de organizarea tipică a universității continentale.

Cu privire la organizarea muncii studenților, universitatea engleză accentuează și ea nota individualistă a întregului învățământ: de aici acea activitate proprie (self-activity, to dig out knowledge for himself) a studenților, desfășurată singuratec, în săli izolate, cu biblioteci pe specialități și ajutor profesoral la îndămină. Cursurile sub formă de conferinți expozitive nu lipsesc, dar ele nu dau decît strălucirea culturii universitare, fondul ei real îl dă munca proprie individuală.

O caracteristică comună tuturor universităților engleze față de cele continentale e dezvoltarea vieții de societate (social life) a studenților. Universitatea engleză nu este numai o școală superioară, ci este o comunitate cu viața ei proprie, cu preocupările, aspirațiile și atmosfera ei specială. Aci tînărul își petrece viața nu numai ca student ci și ca cetățean al acestei comunități—este „*memburu al universității*“, cît timp e student, și după ce părăsește universitatea devine *unul* din *convocation*. Nenumărate societăți și cluburi literare, științifice, politice, sociale, sportive și acele caracteristice *debating-societies* (societăți de întrecere—in orice specialitate), organizate în sinul universității, grupează pe studenți, leagă prietenii, ajută formarea profesională și pregătesc pentru viață.

Numărul studenților *matriculați* în cele optsprezece universități engleze nu trece de 40 000, iar corpul profesoral întreg (*professors, lecturers, readers*), nu ajunge la 3500.

E de observat că pe lingă studenții *matriculați*, care au trecut examenul de înscriere și trec examene ca „*internal students*“, pentru a obține diplome universitare, universitățile engleze sînt frecventate de un număr mult mai mare de studenți *nematriculați*, înscriși ca „*external students*“.

La unele cursuri ale universității din Londra, numărul acestor studenți ajunge la o proporție de 7—8 mai mare decît numărul studenților *matriculați*.

Acești studenți *nematriculați* formează clasa „oamenilor formați prin sine“ (*self made men*), din care unii au ajuns să illustreze istoria contemporană a Angliei; ei nu urmăresc diplome universitare ci cultură superioară.

În Anglia, studentul *matriculat* e ocupat aproape ziua întreagă în universitate, ca student ori ca membru al vreunei societăți universitare. Cei care au intrat deja în lupta vieții, unde li se impune proverbul *time is money*, și simt indemnul, sau de a se perfecționa în direcțiunea profesiunii lor, sau de a-și spori cultura generală, nu au posibilitatea să urmeze la universitate decît ca „*external students*“.

Cu toate caracteristicile lor generale, universitățile engleze prezintă trei tipuri foarte bine deosebite. Cele mai multe sînt organi-

zate, mai mult sau mai puțin, după tipul universității continentale: apoi e tipul special al universității din Londra și înfîrșit tipul cel mai caracteristic îl prezintă cele două universități vechi din Oxford și Cambridge.

Nu avem nevoie să insistăm asupra universităților de tip continental; e interesant însă modul de organizare al universității din Londra.

Universitatea din Londra cu biourile centrale în monumentalul palat *Imperial Institute* cuprinde două părți: *internal part* și *external part*. Pînă la 1900 această universitate nu avea decît *external part*, adică instituția întreagă se mărginea numai la organizarea unui corp profesoral, care examina și conferea diplome universitare studenților cu studii făcute oriunde, de oarece cursuri nu se făceau în această universitate. În 1900 se înființează și *internal part*, adică organizarea studiilor universitare regulate în sinul universității din Londra, ca și pe continent. Însă cu toate că în principiu această *internal part* corespunde cu o universitate continentală complectă, organizarea studiilor universitare e cu totul altfel încheată.

Facultățile nu sînt concentrate la un loc și cursurile nu se fac în sălile aceleiași clădiri. Universitatea, cu facultățile ei, e împrăștiată oarecum în toată Londra, și cursurile se fac în 28 de institute și colegii, unele cu palate și instalații monumentale: cum e de pildă *University College*. Unele din colegii au numai o facultate, altele au două sau trei, *University College* le are pe toate. Ele se numesc *schools of the University*; materiile se predau toate de profesori ai universității din Londra, și examenele anuale de asemenea se trec în aceste școli.

Afară de aceste 28 școli ale universității mai sînt încă 31 de alte colegii, în care numai unele cursuri se predau de profesori recunoscuți ca profesori ai universității din Londra.

Studenții, care urmează cursurile școlilor universității sau ale profesorilor recunoscuți de universitate, sînt matriculați în registrele universității din Londra, și după trei ani de studiu sînt primiți să treacă examenul pentru diplomă înaintea unei comisiuni, compusă din profesori dela diferite școli ale universității. Examenul se ține în *Imperial Institute*.

Numărul profesorilor universității din Londra și celor recunoscuți era de 845 în 1909.

Corpul examinerilor pentru *external part* se ridică la 218 în 1908. În acest an s'au prezentat la examene, ca *external students*, 11.836 candidați, din care au reușit 5631. Examenul e foarte serios, și... după cum constată Max Leclerc, o diplomă engleză exprimă întotdeauna ceia ce trebuie să conștie.

*

Sistemul de organizare din *internal part* al universității din

Londra îl găsim mai bine conturat în *college-system* al universităților din Oxford și Cambridge.

Fiecare din aceste universități constă dintr'un număr de colegii—Oxford are 22 iar Cambridge 20—și citeva mari biblioteci, laboratorii, *hall*-uri comune. Cursurile se țin în diferitele colegii, iar unele în laboratoriile comune; examenele anuale au loc tot în colegii cu profesorii respectivi, iar pentru titlurile universitare se trec examene generale înaintea unor comisiuni speciale, în *hall*-urile comune.

Viața de colegiu din aceste două universități seamănă cu viața din vestitele *public-schools*; ca și elevii din aceste școli secundare, studenții din Oxford și Cambridge sînt interni (*boarders*), deosebirea de vîrstă însă impune aici oarecare modificări în aplicarea practică a sistemului și în aranjarea confortului vieții fiecărui student în parte.

Și aici ca și în *public schools*, fiecare student are un *tutor*,—*in loco parentis*—un titrat al universității, care de fapt e pentru studenți un camarad foarte prețios, prin experiența lui mai bogată și prin cultura lui mai întinsă. Corpul *tutor*-ilor formează în realitate un corp de profesori asistenți totdeauna la îndemna studenților.

Costul total al traiului și învățămîntului, de student, în aceste universități variază între 3500—7000 lei pe an. Deși au mulți bursieri, ele sînt totuși cași *public-schools*, în special școlile aristocrației engleze.

Azi aceste două universități au la un loc 42 colegii, aproape 7000 studenți și vre-o 600 studente, care poartă numele de *oaspeți bine veniți* (*welcome guests*), în amintirea dreptului, nu de mult recunoscut femeilor, de a urma cursurile universitare și la aceste vechi instituții, îngrădite de cele mai îndărătnice prejudecăți ale trecutului.

Vechea tradiție universitară a Angliei e reprezentată prin aceste două universități cu celebritate mondială de veacuri. De numele lor sînt prinse cele mai glorioase pagini ale istoriei Angliei, și aspirațiile lor au fost privite întotdeauna ca idealurile naționale ale întregului popor anglo-saxon de pretutindeni.

Oxford și Cambridge!

Iată două nume geografice care pentru oricine evoacă mai presus de toate ființa a două vechi instituții de cultură decît numele a două orașe engleze: *an Oxford man* ori *a Cambridge man* nu înseamnă un locuitor din orașul Oxford ori Cambridge, ci un titrat al uneia din cele două vechi universități.

Inceputurile lor datează de prin veacul al XII, și dezvoltarea lor a urmat încetul cu încetul, fără întrerupere și fără sistem, fiecare veac lăsîndu-și însemnată pecetea lui istorică.

Amîndouă trăesc sîb forma unor federații de colegii; fiecare colegiu are o istorie și o viață proprie. Vechimea zidurilor, arhitectura palatelor, stilul catedralelor, parcurile imense și grădinile superbe... toate aduc ecouri din veacuri deosebite. Fie-

care clădire, fiecare turn are parcă pretenția să rămie așa cum a fost făcut de generosul fondator, peste mormîntul căruia veacuri au trecut unul după altul în infinitul veșniciei.

Între zidurile aceste, înegrite de vremuri, crescute parcă capricios în mijlocul parcurilor seculare, departe de zgomotul vlăguitor al orașelor mari, tînărul englez învață să iubească nobila tradiție a trecutului, pe care fiecare colonadă, fiecare portic i-o șoptește, și să soarbă prin porii lui sănătatea și vigoarea robustă a naturii.

Aici și-au petrecut anii adolescenții aproape toți oamenii iluștri ai Angliei, și chipurile lor nemișcate depe pînzele din *hall*-uri îndeamnă azi la muncă stăruitoare generațiile prezente.

Prestigiul acestor universități s-a impus în întreaga organizare a învățămîntului din Anglia; dela ele a plecat inițiativa *extensiunii universitare*.

*

Din această schițare sumară se poate vedea, că spiritul de libertate și independența personală, atît de caracteristic rasei anglo-saxone, a străbătut și în organizarea întregului învățămînt public din Anglia, dupăcum a pătruns ființa oricărei instituții engleze.

Călăuzit de acest instinct de rasă, poporul englez a eșit întotdeauna victorios din grelele crize lăuntrice; și sub îndemnul lui tenace și îndrăzneț a întemeiat în afară cel mai întins și mai liber imperiu pe care istoria omenirii l-a cunoscut vreodată.

Azi, cînd deosebitele state luptă pe întrecute pentru ridicarea culturală a popoarelor, poporul englez, cu aceeași încredere în individualismul lui istoric, a izbutit, pare, să organizeze cel mai bun sistem pentru formarea *omului*.

I. Botez

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARA
BUCUREȘTI

VERIFICAT
1987

